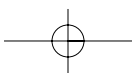
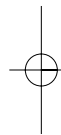
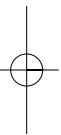

Robert Holman

VÝVOJ EKONOMICKÉHO MYŠLENÍ

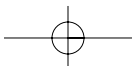
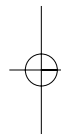
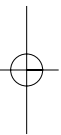

OBSAH

Aristoteles a scholastikové	5
Merkantilisté	7
Fyziokraté	9
Filosofové přirozených zákonů	10
Klasická škola	13
Byl Marx posledním klasikem?	21
Německá historická škola	24
Marginalistická revoluce	26
Neoklasická škola	28
Rakouská škola	32
Institucionalismus	36
Keynesovská škola	39
Neoklasická syntéza	44
Chicagská škola - monetaristická kontrarevoluce	46
Škola racionálních očekávání	48
Noví keynesovci	50
Škola strany nabídky	52
Škola veřejné volby (Public choice)	54
Škola vlastnických práv	57

ARISTOTELES A SCHOLASTIKOVÉ

Některá základní východiska ekonomického myšlení objevíme již v dílech starořeckých filosofů. Jaký je smysl ekonomické činnosti? Jak má být ekonomika organizována? Jak docílit uspokojení potřeb a růstu bohatství? Tyto otázky si kladli a hledali na ně odpověď. Již ve starořecké filosofii objevíme dva rozdílné přístupy k otázce, jaký je smysl a podstata ekonomické aktivity člověka. Prvním je hédonistický princip Epikurův, podle něhož chce člověk maximalizovat své **individuální blaho** – snaží se maximalizovat slasti a minimalizovat strasti. Co je pro něho dobré, o tom rozhoduje on sám na základě svých subjektivních pocitů a preferencí. Tento princip patří dodnes k pilířům soudobého ekonomického myšlení – je v pozadí koncepce **člověka ekonomického (homo oeconomicus)**. Druhým, a dalo by se říci opačným principem je princip **obecného blaha**. Zde je hédonistická představa potlačena představou, že jsou lidé ve svých potřebách stejní a že je třeba autority, která stojí nad nimi a zajišťuje jim obecné blaho. Touto autoritou je stát.

Idea státu jako garanta obecného blaha je nejsilněji přítomna u **Platona (427-347 př. n. l.)**. Platon obhajoval v podstatě komunistické uspořádání společnosti – stát má podle něho plně rozhodovat o výrobě a rozdělování. Na rozdíl od Platona **Aristoteles (384-322 př. n. l.)**, stoupenec demokracie, takové uspořádání odmítal a oceňoval soukromé vlastnictví jako nutnou podmínku individuální iniciativy. Ovšem idea obecného blaha mu cizí nebyla. Svár principů individuálního a obecného blaha, který objevujeme již ve starořecké filosofii, provází ekonomické myšlení dodnes, a sice v podobě nanejvýš aktuální a stále plně nezodpovězené otázky – jak silná má být úloha státu v ekonomice? Do jaké míry může a má být omezována ekonomická suverenita individua v zájmu státem zajišťovaného obecného blaha? Zdá se, že právě toto je nejzákladnější otázkou ekonomického myšlení.

V dílech Aristotelových, jmenovitě v jeho spisech *Politika* a *Etika Nikomachova*, nacházíme též na svou dobu pozoruhodné myšlenky o směně, ceně a penězích. Aristoteles formuloval známý princip ekvivalence směny, který říká, že to, co se navzájem směňuje, musí být v nějakém ohledu stejné (směňuje se stejné za stejné). Směňovaná zboží musejí mít tudíž v sobě něco stejného, kvantitativně srovnatelného. Je zřejmé, že to nemůže být užitečnost – kdyby měl člověk směňovat užitečné za stejně užitečné, směna by pro něho neměla

smysl, směřujeme, abychom svou užitečnost zvýšili. Aristotelův princip ekvivalence směny se stal tudíž východiskem tzv. objektivního (též objektivně-nákladového) pojetí hodnoty, jehož nejčistší krystalizací později byla pracovní teorie hodnoty.

Aristoteles byl předchůdcem koncepce **spravedlivé ceny**, za kterou nepochybně považoval cenu, vytvářející se v podmínkách konkurence a svobodné smlouvy, nevynucenou násilím ani ekonomickým nátlakem, plynoucím z privilegia. Zůstal však (jak naznačuje samotné pojmenování této ceny) ještě pouze v rovině morální – byla to pro něho cena vyhovující etickým normám společnosti, její význam pro ekonomickou efektivnost však již nezkoumal.

Peníze chápal Aristoteles jako prostředek usnadňující směnu a neviděl v nich prostředek k uchování bohatství. Proto také neviděl žádný ekonomický smysl úroku – neviděl smysl v tom, aby někdo musel platit za právo používat směnný prostředek (peníze), a odsuzoval vymáhání úroku – lichvu – jako jeden z nejamorálnějších ekonomických jevů, doprovázejících peněžní hospodářství.

Na Aristotelovo ekonomické učení navázali a dále je rozvíjeli středověcí scholastikové. Jeho vliv je silný zvláště v díle nejznámějšího ze scholastiků – **sv. Tomáše Akvinského (1225-1274)**, který převzal Aristotelův princip ekvivalence směny a rozvíjel jeho učení o spravedlivé ceně (zejména jeho etickou stránku, již dal silný náboženský podtext). Ani sv. Tomáš Akvinský však ještě nedokázal odlišit peníze a kapitál, a tudíž ani pochopit pravý ekonomický význam úroku.

MERKANTILISTÉ

V 16. a 17. století, kdy v západní Evropě vrcholil proces vytváření centralizovaných států a počínal vznik velkých koloniálních impérií, bylo ekonomické myšlení ovládáno **merkantilismem**, vyjadřujícím hospodářské zájmy tehdejších státníků a velkých obchodních společností. Merkantilistické učení vycházelo v zásadě z nesprávného pojetí národního bohatství – to bylo totiž ztotožňováno s penězi (drahými kovy). Merkantilisté byli přesvědčeni, že se bohatství národa zvětšuje jedině hromaděním drahých kovů, a jako významný prostředek toho viděli zahraniční obchod, přesněji řečeno jeho aktivní bilanci. Tyto názory byly zcela poplatné své době – zámořská koloniální expanze byla provázána jednak rozvíjejícím se obchodem s koloniemi, a tedy i rostoucím významem obchodního kapitálu, a jednak rostoucí náročností nenasytné státní pokladny, která musela financovat válečné konflikty s touto expanzí spojené. Lze se tedy divit, že v té době docházelo k takové fetišizaci peněz a ke vzniku klamné iluze, jako by bohatství vznikalo z obchodu samotného?

Merkantilisté neoceňovali zahraniční obchod proto, že umožňuje zemi využívat plodů mezinárodní dělby práce (to plně odhalili teprve angličtí klasikové), nýbrž jen proto, že přivádí do země peníze. Vlastně neoceňovali obchod jako takový, ale pouze jeho aktivní bilanci. Pokládali jej za „hru s nulovým součtem“ – domnívali se, že je-li pro jednu zemi přínosem, musí být pro jiné ztrátou (podobně jako karetní hra, v níž co jeden vyhraje, musí ostatní prohrát). To vedlo k prosazování **politiky aktivní platební bilance**, prostřednictvím vysokých dovozních cel, uvalovaných na hotové výrobky, a naopak zákaz vývozu surovin byl v té době pravidlem (v Anglii platil ještě v 17. století zákon, trestající vývoz surové vlny nebo živých ovcí ze země utětím ruky). V raném období merkantilismu stát dokonce zakazoval jakýkoli vývoz peněz ze země. Anglická Navigační akta, zakazující dovoz do Anglie na jiných než anglických lodích, jsou historickým příkladem obchodní diskriminace zahraničních rivalů. Ochranná obchodní politika měla pochopitelně nepříznivý vliv na rozvoj mezinárodního obchodu a mezinárodní dělby práce, podporovala hospodářskou autarkii, a tedy v konečném důsledku brzdila růst národního bohatství ve státech ovládaných merkantilistickým myšlením.

Stát však zasahoval do hospodářského života i jinak. Některé jeho aktivity jako podpora či přímé zakládání manufaktur byly v té době blahodárné, jiné – zejména potlačování konkurence v obchodě s kolo-

niemi na základě státem udělovaných monopolních výsad – hospodářský rozvoj brzdily. Hodnocení merkantilismu je z dnešního hlediska ne zcela jednoznačné. Někteří autoři soudí, že jeho hospodářská politika měla významnou úlohu při rozvoji raného kapitalismu v Evropě. Francouzští fyziokraté a zejména angličtí klasikové podrobili merkantilistické názory tvrdé kritice, zatímco známý ekonom 20. století John M. Keynes prohlásil, že merkantilismus působil blahodárně na hospodářský rozvoj, protože přísun peněz do hospodářství oživoval poptávku a stimuloval výrobu. Negativní důsledky merkantilistického ekonomického myšlení však byly nepochybně větší – merkantilisté byli přesvědčeni, že stát má odpovědnost za národní hospodářství, a prosazovali jeho aktivní a dominantní úlohu v ekonomice. Vměšování státu však potlačovalo konkurenci a soukromopodnikatelskou iniciativu a angličtí klasikové odhalili již v 18. století zcela přesvědčivě neudržitelnost merkantilistických názorů i merkantilistické hospodářské politiky pro další rozvoj národního hospodářství.

FYZIOKRATÉ

V 18. století vznikla ve Francii nová škola ekonomického myšlení – fyziokratismus. Byla významná hlavně tím, že odmítala merkantilistické učení a razila myšlenku ekonomického liberalismu (laissez-faire). Jednou z nejvýznamnějších koncepcí fyziokratů byla idea **přirozeného řádu** – ekonomický život není věcí státu a ekonomický řád nemůže být dán moudrostí a vůlí učenců a státníků. Národní hospodářství viděli fyziokraté jako koloběh hodnot, ne nepodobný koloběhu přírody, ba dokonce přímo vyvěrající z přírody – byli totiž přesvědčeni, že zdrojem, z něhož prýští národní bohatství, je zemědělství, kde jedině člověk ve spojení s přírodou dokáže vytvořit nové bohatství.

Proti merkantilistickým názorům argumentovali fyziokraté aristotelovským principem ekvivalence směny – obchod nemůže zvětšit bohatství země, neboť v něm dochází pouze k výměně jedné formy hodnoty za jinou, ale stejně velkou: získá-li země z obchodu peníze určité hodnoty, ztrácí tím současně zboží stejné hodnoty, které vyvezla. Její národní bohatství se tudíž nemění. Fyziokraté již tedy dovedli odlišit bohatství a peníze. Potlačili falešnou merkantilistickou představu, že je obchod výlučným zdrojem bohatství, ale zároveň nedocenili ještě význam průmyslu. Domnívali se totiž, že pouze práce ve spojení s půdou dokáže vytvářet **čistý produkt**, tj. větší hodnotu, než jaká do nich byla vložena.

S fyziokratickou ideou přirozeného řádu byl neodmyslitelně spojen požadavek omezit vměšování státu do hospodářství, a zejména snížit daňové břemeno, jímž vlády zatěžovaly soukromé výrobce. Lze tedy francouzské fyziokraty pokládat za jedny z prvních průkopníků ekonomického liberalismu, kteří silně ovlivnili pozdější klasickou školu.

FILOSOFOVÉ PŘIROZENÝCH ZÁKONŮ

Přirozená práva a přirozené zákony

Myšlenka, že existují **přirozená práva** člověka, práva, která mu nejsou dána od vrchnosti, od státu, nýbrž která naopak stojí nad vrchností a státem, byla ještě v 17. století myšlenkou kacířskou. Plynilo z ní totiž, že člověk nebyl zrozen proto, aby sloužil státní moci, ale naopak – státní moc je od toho, aby sloužila člověku. Člověk má jistá nezadatelná práva, která musejí být státní mocí respektována, a nejsou-li, pak mají lidé právo vzbouřit se proti takovému státu a svrhnout takovou moc. Tato myšlenka byla hybnou silou francouzské revoluce, ale objevíme ji již v dílech dvou velkých anglických filosofů a politických ekonomů – **Johna Locka (1632-1704)** a **Davidu Huma (1711-1776)**. Sama idea přirozeného práva je ovšem mnohem starší, nalezneme ji už u starých Řeků. V Sofoklově dramatu Antigonu se Antigonin bratr Polyneikes těžce provinil proti rodnému městu, když na ně táhl s vojskem, aby nad ním dobyl vládu. Byl zabit a podle zákona nesměl být pohřben. Přesto Antigona vědomě porušila zákon – pohřbila bratra, i když věděla, že to sama zaplatí životem. Její přirozené právo bylo pro ni víc než zákon. Věděla, že zákon, který pošlapává přirozené právo, je špatným zákonem, a člověk se proti němu může a musí vzbouřit.

Evropa 18. století jako by si znovu uvědomila toto dědictví, tvořící základ západní civilizace. S rostoucí silou se začínají prosazovat myšlenky filosofů, jako byli Montesquieu, Voltaire, Locke, Hume a jiní, kteří pozvedli duchovní a politický život Evropy od poddanství ke svobodě, od privilegia k rovnosti šancí, od přinucení a povinnosti k dobrovolné smlouvě, od slepé víry k rozumu, od poddanské shrlenosti k občanské hrdosti, aby si člověk uvědomil svá přirozená práva a byl ochoten za ně bojovat. Tyto ideje razily cestu k **liberálnímu řádu**.

Ze spisů Lockových a Humových se dovídáme, že tito myslitelé pokládali za přirozená práva člověka právo na život, právo na svobodu a právo na vlastnictví. Soudobý ekonom **Robert Nozick** v knize **Anarchie, stát a utopie (1974)** je nazval **právy negativními**, neboť znamenají požadavek, aby tato má práva nikdo neomezoval, aby se zásahů do nich zdržel (na rozdíl od práv pozitivních, jako je např. právo na vzdělání, na zdravotní zabezpečení atp., kdy naopak žádám, aby mi někdo něco dal, aby pro mne něco udělal). Čistý liberální řád by přičkl státu pouze úlohu ochránce negativních práv, zatímco vše ostatní by se řídilo svobodnými smlouvami mezi jednotlivci a tržními silami poptávky a nabídky.

Někteří filosofové se však naopak přirozenosti člověk obávali a pokládali ji za něco, co by mohlo, kdyby nebylo státem spoutáno a potlačováno, lidskou společnost zahubit. **Thomas Hobbes** ve známém spise **Leviathan (1651)** pokládal za nejpřirozenější vlastnost člověka egoismus a domníval se, že kdyby byla lidem ponechána volnost sledovat bez zábrán své vlastní zájmy, zničili by se navzájem v nelitostném střetu těchto egoistických zájmů a lidská civilizace by se zvrhla v bezbřehou anarchii. Jedinou alternativou byl podle Hobbesa silný sát, vládce, který je schopen dát společnosti řád. Lépe poslouchat diktátora, domníval se, než vydat lidstvo napospas leviathanovi anarchie a chaosu. (Podobné myšlenky nalezneme i u Platóna.) S Hobbesovými názory ostře kontrastovala naturalistická filosofie Lockova a Humova, která naopak považovala liberální řád za řád přirozený, tudíž spravedlivý a jediný schopný dobrého fungování. Na rozdíl od Hobbesovy vize Leviathana (antikrista pohlcujícího lidstvo, které propadne liberální anarchii) byli přesvědčeni, že liberálně uspořádaná společnost, podobně jako příroda, spontánně obnovuje svou rovnováhu a řád.

Kvantitativní teorie peněz

J. Locke a později D. Hume ostře kritizovali merkantilistické ztožňování peněz s bohatstvím a dokazovali, že množství peněz v zemi nemá žádný vliv na její reálné bohatství. Již Locke formuloval v základní podobě **kvantitativní teorii**, kterou později rozvíjel D. Hume (kvantitativní teorie bývá obvykle spojována s jeho jménem). Jádrem této teorie je tvrzení, že množství peněz v zemi může ovlivnit jedině kupní sílu peněz, nic jiného. Proud peněz se totiž na trhu střetává s proudem zboží, které je za tyto peníze nakupováno, a je-li tento proud zboží dán (výrobními možnostmi země), pak má zvětšení proudu peněz za následek pouze zvýšení cen zboží. V knize **Politické rozpravy (1752)** píše Hume, že kdyby se nějakým zárakem zdvojnásobilo množství peněz v ruce každého člověka, nezměnilo by se pro něho vůbec nic. Jediné, co by se stalo, by bylo to, že by se zdvojnásobily všechny ceny i důchody (mzdy, zisky, úroky), čili kupní síla peněz by klesla na polovinu.

Na základě kvantitativní teorie Hume dokazoval, že žádná země nemůže dlouhodobě dosahovat přebytků v platební bilanci, protože z nich plynoucí příliv peněz do země bude v této zemi zvyšovat ceny, a tudíž snižovat konkurenční schopnost jejího zboží na světových trzích, až se její obchodní přebytky zase rozplynou. Merkantilistickou

politiku aktivní platební bilance proto označil za nesmyslnou a dokazoval, že se platební bilance uvádějí do rovnováhy automaticky, ať se o to vlády starají nebo ne, ať si to přejí či ne.

Kvantitativní teorie peněz byla ve své době významným myšlenkovým pokrokem na cestě od merkantilismu k teorii a politice svobodného obchodu. Ačkoli byla později, zejména ze strany Keynesa a jeho stoupců, kritizována za implicitní předpoklad plné zaměstnanosti v zemi, byla řadou soudobých ekonomů opět rehabilitována a patří stále k základním východiskům soudobé makroekonomie.

KLASICKÁ ŠKOLA

Díváme-li se na klasiky politické ekonomie z pohledu dneška, máme někdy sklon pohlížet na ně jako na lidi, kteří sice razili ekonomickému myšlení cestu, ale sami neuměli ještě proniknout do všech tajů ekonomie, do nichž pronikla teprve moderní ekonomická věda. Takový názor by byl zjednodušený a pošetilý. Klasikové již dokázali odpovědět na téměř všechny základní ekonomické otázky a jejich díla jsou pro nás dodnes nevyčerpatelnou studnicí ekonomické moudrosti. Co postrádali, byly nástroje ekonomického modelování – jejich objevení umožnilo moderní ekonomii zpřesnit a vytříbit hluboké, avšak nevybroušené poznatky klasiků.

Období klasické školy ekonomického myšlení lze vymezit poměrně přesně: začíná rokem 1776 – rokem vydání **Bohatství národů** Adama Smithe – a končí rokem 1871, kdy vyšla díla prvních ekonomů-marginalistů. V rámci klasické školy můžeme rozeznat dvě generace. První generaci, představující svým způsobem zlatý věk klasické školy, reprezentovali zejména **Adam Smith (1723-1790)**, **Thomas R. Malthus (1766-1834)**, **David Ricardo (1772-1832)** a **Jean B. Say (1767-1832)**. Nejznámějším představitelem druhé generace byl **John Stuart Mill (1806-1872)**. Někdy se však hovoří ještě o třetí generaci klasické školy, kterou představuje – Karel Marx.

Bohatství národů

Klasikové byli silně ovlivněni naturalistickou filosofií J. Locka a D. Huma, zejména jejich učením o přirozených zákonech. Myšlenka přirozených zákonů a přirozeného řádu – řádu liberálního, proniká zejména dílem největšího z klasiků – skotského filosofa a politického ekonomy **Adama Smithe**, který je právem považován nejen za zakladatele klasické školy, ale za zakladatele nové vědy. To proto, že z dosavadních neutříděných ekonomických názorů a představ vytvořil ucelený teoretický systém – **politickou ekonomii**, kterou předložil tehdejší veřejnosti v podobě rozsáhlého díla **Pojednání o podstatě a původu bohatství národů (1776)**. Tato kniha, dodnes považovaná za jakési evangelium politického ekonomy, je současně vrcholným dílem **ekonomického liberalismu**. Kdo by se však domníval, že Smithovo Bohatství národů odráží ekonomické myšlení té doby, mýlil by se. Anglie roku 1776 byla stále ještě ovládána myšlením merkantilistickým, a Smithovo Bohatství národů bylo tedy dílem vpravdě průkopnic-

kým, bylo knihou, která razila nové myšlení a předznamenávala novou éru, jež měla teprve přijít.

Smith především znovu nastolil onu zásadní otázku, kterou si kladli všichni ekonomičtí myslitelé před ním – co je zdrojem bohatství národa? Proč jsou některé národy bohaté a jiné chudé? Odpověď nehledal na straně poptávky jako většina (převážně merkantilistických) autorů před ním, nýbrž na straně nabídky. Národní bohatství viděl především jako souhrn individuálních bohatství. Roste tehdy, když bohatnou jednotlivci. Ale růst individuálního bohatství je podmíněn vlastním úsilím jednotlivce, jeho motivací k práci, ke spoření, k investování. Žádná vládní politika, žádný, byť sebedůmyslnější systém přinucení nemůže nahradit dobrovolné úsilí, nemůže vytvořit ony základní ekonomické ctnosti, kterými jsou pracovitost, spořivost a podnikavost. Ony jsou nenahraditelným a jediným opravdovým zdrojem růstu bohatství.

Pro Adama Smithe nebylo národní bohatství velkou farmou nebo dílnou řízenou moudrým vládcem. Bylo souhrnem **individuálních** soukromých hospodářství, jejichž životodárnou, hnací silou bylo **sledování vlastního zájmu**. Hospodářský řád, věděl Smith, je postaven na egoismu jednotlivce, avšak tato egoistická touha po vlastním zbohatnutí je přirozenou vlastností člověka. Není odsouzeníhodná, nýbrž chvályhodná, neboť bohatnou-li jednotlivci, bohatne celý národ. Smith se vysmál předsudkům své doby – vysmál se lidem, kteří opovrhovali činorodým podnikatelem a obchodníkem pro jeho „nížkou“ honbu za ziskem, a přesvědčivě ukázal svým vrstevníkům, že je to právě ona honba za ziskem, která činí národy bohatými, prosperujícími a silnými. Pro Smithe ovšem nebylo národní hospodářství pouhým souhrnem individuálních činností, nýbrž **systemem**, který sám, spontánně obnovoval svou rovnováhu a řád, systemem, který nepotřebuje státní zásahy, neboť má svůj vlastní koordinující mechanismus. Smith jej nazval **neviditelnou rukou trhu**. Ta slaďuje individuální činnosti, vnáší do zdánlivé živelnosti **řád** a způsobuje, že jednotlivci, sledující pouze vlastní sobecký zájem a neomylně vedeni neviditelnou rukou trhu, poskytují cenné služby jiným, takže konečné důsledky individuálního egoismu jsou blahodárné pro všechny.

„To, že dostaneme svůj oběd, není dobrotou řezníka, sládka nebo pekaře, ale pramení to z jejich vlastního zájmu ... Každý z nich má na zřeteli jen svůj vlastní zisk a je přitom, tak jako v řadě jiných případů, veden neviditelnou rukou trhu, aby napomohl dosažení cíle, jež ani nezamýšlel,“ píše Smith ve svém Bohatství národů (kniha první, kapitola 2).

Pokoušejí-li se vlády, vedeny ušlechtilou snahou, věci zlepšit, snaží-li se nahradit neviditelnou ruku trhu viditelnou rukou státu, neohrabaně zasahující do onoho delikátního mechanismu, je téměř jisté, že věci zhorší. Tak jako je cesta do pekla dlážděna dobrými úmysly, vede snaha státu řídit národní hospodářství spíše k jeho úpadku než k rozkvětu. Proto požadoval Smith se vši důrazností malou úlohu státu v ekonomice a omezení jeho aktivity na ochranu vlastnictví, práva a bezpečnosti jednotlivců.

Individuální touha po zbohatnutí a možnost jejího svobodného uplatňování byla pro Smithe pouze jedním z hnacích motorů hospodářského pokroku. Tím druhým byla **dělba práce**, která (opět řízená neviditelnou rukou) nasměrovala každého do takové činnosti, pro kterou má nejlepší předpoklad. Účinná dělba práce ovšem vyžaduje rozsáhlý trh a Smith velice správně postřehl, že bohaté jsou ty národy, které překonaly rozdrobenost, prolomily celní a jiné hradby mezi lokálními trhy a vytvořily velký národní trh. Další možnosti pak poskytuje **mezinárodní dělba práce** a na ní založený **mezinárodní obchod**. Smith již překonal omezený pohled merkantilistů na mezinárodní obchod, pochopil, že tento není „hrou s nulovým součtem“, nýbrž hrou, která obohacuje všechny zúčastněné. Bohatství nepražení z obchodu jako takového, nýbrž z možností, které obchod dává výrobě – umožňuje dělbu práce neboli efektivnější alokaci výrobních zdrojů. Smith právem obvinil merkantilisty z toho, že svou ochrannářskou politikou brzdí rozvoj světového trhu, a označil **svobodný obchod** za jeden z hlavních předpokladů růstu bohatství národů.

Populační teorie

Přelom 18. a 19. století se však již v Anglii nesl ve znamení průmyslové revoluce a jejích sociálních důsledků. Optimismus Adama Smithe byl vystřídán chmurnou vizí populační teorie **Thomase R. Malthuse**, která před lidstvo postavila perspektivu nevyhnutelné a věčné chudoby a která politické ekonomii vysloužila přízvisko – ponurá věda.

Populační teorie, kterou Malthus podal ve svém díle **Esej o populaci (1798)**, představuje zvláštní kapitulu klasické politické ekonomie. Ústřední myšlenkou jeho teorie je tvrzení, že je lidstvo odsouzeno k věčné chudobě, protože lidé reagují na každé zvýšení svého bohatství zvýšením populace, takže se větší bohatství nakonec pouze rozplyne mezi větší počet hlav. Příčinou jejich chudoby není společenský, ekonomický, popř. politický systém, nýbrž biologický zákon – zákon populační.

Na Malthusovu populační teorii navázal **David Ricardo** svou teorií mzdy a formulováním tzv. **železného zákona mzdového**, podle něhož nemůže dělníková mzda dlouhodobě přesáhnout hranici **existenčního minima**. Kdyby mzda vystoupila nad existenční minimum, říkal Ricardo, zvýšila by se dělnická populace a po určité době by došlo k zahlcení pracovního trhu dodatečnou nabídkou pracovní síly, takže by mzda opět klesla na existenční minimum. Ke cti Ricardově budiž řečeno, že si pod pojmem existenční minimum nepředstavoval hranici biologického živoření, nýbrž úroveň mzdy, která se v zemi dlouhodobým historickým vývojem vytvořila a byla tradičně pokládána za normální. Proto také psal Ricardo, že „...existenční minimum anglického dělníka je několiknásobně vyšší než dělníka indického“.

Populační teorie i železný zákon mzdový byly nepochybně plody své doby. Průmyslová revoluce v Anglii byla skutečně doprovázena jak zvýšenou populací, tak velkou chudobou námezdních pracujících. Klasikové se dopustili toho omylu, že tyto přechodné jevy pokládali za věčné a nevyhnutelné. Již ve druhé polovině 19. století se populační teorie ukázala být neudržitelnou a ekonomové ji opustili. Nicméně malthusovství zdaleka není mrtvé. Řada ekonomů se domnívá, že je populační teorie platná pro nižší vývojová stadia kapitalismu a Malthusův stín se stále vznáší nad mnoha ekonomicky nerozvinutými zeměmi dnešní doby.

Pracovní teorie hodnoty

Ve svých úvahách o ceně vycházeli klasikové z **naturalistického principu** – byli přesvědčeni, že cena zboží, ač dnes a denně kolísá podle momentálního stavu poptávky a nabídky, dlouhodobě tíhne k nějakému trvalému základu. Nezajímal je příliš morální aspekt tohoto základu (spravedlivá cena středověkých scholastiků), nýbrž hledali **přirozený** základ ceny, něco, k čemu cena tíhne samovolně a nezvratně. Hledali to, co anglický předchůdce klasiků **William Petty** nazval **přirozenou cenou** a co později klasikové nazvali hodnotou.

Klasikové rovněž převzali aristotelovský princip **ekvivalence směny** a z něho plynoucí představu o objektivním základu ceny. Již Adam Smith odmítl myšlenku, že by mohla být hodnota zboží odvozena od jeho užitečnosti, což se snažil dokázat na příkladu vody a diamantu, který je znám jako **Smithův paradox**: voda, ač ve srovnání s diamantem je nepoměrně užitečnější, má na trhu daleko menší hodnotu. To vedlo klasiky ke striktnímu odlišování **užitné**

hodnoty a směnné hodnoty a k názoru, že velikost směnného poměru musí být dána něčím kvalitativně stejným, co je obsaženo v každém zboží. Nabízela se myšlenka, že je to **práce**, jelikož ta tvoří každé zboží a lze ji redukovat na stejnorodý základ – pracovní čas. Tak se zrodila **pracovní teorie hodnoty**. Ve svém podobenství o dvou primitivních loveckých kmenech – lovcích bobrů a jelenů – Adam Smith říká, že je-li k ulovení bobra **obvykle** zapotřebí dvakrát více času než k ulovení jelena, budou se přirozeně směňovat dva jeleni za jednoho bobra, neboť to je jediný směnný poměr, který bude vyhovovat lovcům bobrů i lovcům jelenů a nebude vyvolávat tendenci, aby lovci bobrů přecházeli na lov jelenů nebo naopak. Smith však nikdy tento příklad neaplikoval na kapitalistické hospodářství a sám říkal, že pracovní teorie hodnoty nemůže platit v této podobě tam, kde existuje kapitál a soukromé vlastnictví půdy.

Zato David Ricardo se pokusil aplikovat pracovní teorii jako univerzální teorii ceny a hodnoty. Pracovní teorie se na první pohled zdá být výrazem zdravého rozumu – „bez práce nejsou koláče“, praví lidová moudrost a nám se zdá, že i teorie, která je na ní založena, musí být hluboce pravdivá. Práce je zdrojem bohatství, není proto logické, že je i mírou hodnoty? Avšak sám autor této teorie, Ricardo, si nakonec uvědomil její rozporuplnost. Nebylo ji totiž možno sladit s nespornou realitou kapitalistické výroby – totiž s existencí stejné míry zisku v odvětvích s různou pracovní náročností výroby. A John Stuart Mill již otevřeně odmítl pracovní teorii hodnoty, když upozornil, že práce není jediným faktorem výroby, že hodnotu tvoří nejen práce, ale i kapitál. Jak poznamenala anglická ekonomka Joan Robinsonová, nejlépe vystihuje pracovní teorii Smithovo podobenství o lovcích bobrů a jelenů, a právě jako toto podobenství patří i pracovní teorie – do říše bájí. Dnes již na mýtu pracovní teorie hodnoty staví pouze marxisté.

Sayův zákon

Klasikové si nepřipouštěli problém nedostatečné agregátní (celkové) poptávky, čili jinak řečeno, nepřipouštěli možnost hromadné nadvýroby. Tento problém byl totiž řešen Sayovým zákonem – Jean B. Say, představitel francouzské větve klasické školy, vyslovil teorém, že si agregátní nabídka vytvoří vždy stejně velkou agregátní poptávku. Agregátní poptávka má totiž dvě části: spotřebu a investice, a pokles jedné je vždy kompenzován růstem druhé. Klesá-li spotřeba, znamená to, že rostou úspory. A co je uspořeno, je investováno,

takže pokles spotřeby vede k růstu investic. Podobně snížení investic povede (prostřednictvím pohybu úrokové míry) ke snížení úspor, a tudíž k růstu spotřeby.

Vycházíme-li ze Sayova zákona, pak problém nedostatečné poptávky skutečně neexistuje. Téměř všichni klasikové v Sayův zákon věřili, a ti, kdo nevěřili, jej zas nedokázali teoreticky zpochybnit. Thomas R. Malthus podobně jako později Karel Marx vyslovil sice obavu, že kupní síla dělníků zaostává za výrobou a není dostatečně kompenzována spotřebou kapitalistů (kteří své zisky spíše akumulují), ale ani jeden z nich se nedokázal vypořádat se zdánlivě železnou logikou Sayova zákona – když klesá spotřeba, rostou investice. Tak se stalo, že Sayův zákon ovládl myšlení ekonomů na příštích více než sto let natolik, že problém nedostatečné poptávky zmizel ze zorného pole jejich zájmu. Teprve novodobý ekonom John. M. Keynes jej ve 30. letech našeho století dokázal teoreticky zpochybnit.

Akumulace kapitálu a pozemkové vlastnictví

David Ricardo obohatil politickou ekonomii o teorii **diferenciální pozemkové renty** – ukázal, že pozemková renta vzniká proto, že existují rozdíly v úrodnosti půd a že velikost renty na určité půdě odpovídá právě rozdílu v úrodnosti mezi touto půdou a nejhorší, ještě obdělávanou půdou. Současně ukázal, že existence pozemkového vlastnictví a pozemkové renty představuje konečnou překážku akumulace kapitálu. Na rozdíl od A. Smithe, který ještě za hlavní hybnou sílu hospodářského růstu pokládal dělbu práce, uvědomoval si Ricardo, že základním hnacím motorem růstu bohatství je **akumulace kapitálu**. Dospěl však k názoru, že tato akumulace naráží na bariéru, která je spoluvytvářena přírodním zákonem – **zákonem klesající úrodnosti půdy**, a společenskou institucí – **pozemkovým vlastnictvím**. Akumulace kapitálu podle Ricarda vedla k růstu populace a k nutnosti obdělávat nové půdy. Jelikož však lepší půdy byly již obdělány, bylo nutné začít postupně obdělávat půdy horší. Rostoucí poptávka po potravinách ve spojení s menší úrodností nových půd vede nutně ke zdražení potravin, a tedy k růstu pozemkových rent. Současně klesá míra zisku, neboť zdražení potravin – hlavní složky dělníkovy reálné mzdy – staví průmyslníky před nutnost platit dělníkům vyšší mzdy. Avšak zdrojem pro akumulaci kapitálu nejsou renty landlordů, nýbrž právě zisky kapitalistů. Má-li akumulace kapitálu za následek růst pozemkových rent a pokles míry zisku, pak brzdí a posléze zastavuje samu sebe, protože vysychá zdroj i podněty pro

její další pokračování. Toto byla Ricardova **vize stagnace** kapitalismu, jíž dovršil pověst klasické politické ekonomie jakožto „ponuré vědy“.

Ricardova teorie pozemkové renty se stala mocnou politickou zbraní v rukou anglické průmyslové buržoazie v jejím boji s pozemkovými vlastníky. Předmětem sporů těchto dvou tříd v Anglii 1. poloviny 19. století byly zejména **obilní zákony (Corn Laws)**, podle nichž podléhal dovoz zámořského obilí do Anglie vysokým dovozním cłm, což udržovalo jeho vysoké ceny na anglickém trhu i vysoké pozemkové renty. Teprve v roce 1846 se v anglickém parlamentu podařilo zlomit odpor landlordů, zrušit obilní zákony a zvýšit míru průmyslového zisku přílivem levného zámořského obilí, což bylo silným impulsem pro akumulaci kapitálu a industrializaci země. Tehdy byla v Anglii probíhána myšlenka a politika **svobodného obchodu**.

Dnes, kdy pozemkové renty již tvoří jen nepatrnou část národního důchodu (v Anglii Ricardovy doby to však bylo téměř 50 %), již sotva můžeme akceptovat Ricardovu tezi, že je pozemkové vlastnictví překážkou akumulace kapitálu. Nicméně myšlenka, že akumulace kapitálu v konfrontaci s omezenými přírodními zdroji může vést k poklesu míry zisku, a tudíž k zabrzdění sebe sama, svou aktuálnost neztratila.

John Stuart Mill

John Stuart Mill, představitel druhé generace klasické školy, rozvíjel myšlenky A. Smithe a D. Ricarda a završil klasickou politickou ekonomii rozsáhlým dílem **Zásady politické ekonomie (1848)**, které patří k vrcholům klasické školy – podává syntetický výklad jejích myšlenek a teoretických koncepcí a až do konce 19. století bylo nejpoužívanější učebnicí politické ekonomie ve světě. Ačkoli Mill sám sebe označil za pouhého vykladače díla Smithova a Ricardova, ve skutečnosti jejich politickou ekonomii významně obohatil. Mill také odmítl pracovní teorii hodnoty, aniž však opustil naturalistické a objektivní pojetí hodnoty. Jeho teorie hodnoty je známa jako **nákladová teorie**, která vedle mezd považuje také zisky za přirozený náklad výroby.

Tak jako Smith a Ricardo, byl i J. S. Mill stoupencem ekonomického liberalismu, ale je u něho již patrný určitý odklon od naturalismu první generace klasiků. Na rozdíl od nich byl Mill do značné míry ovlivněn **utilitarismem** – filosofickým názorem, podle něhož je konečným cílem maximalizovat pocit uspokojení. (V Anglii byl nejznámějším představitelem utilitarismu **J. Bentham**.) Zatímco klasi-

kové první generace se spokojili s obhajobou liberálního řádu jakožto řádu přirozeného a jejich cílem bylo poznání přirozených zákonů ekonomických, Mill si kladl otázku, zda tento řád přináší lidem uspokojení. Sociální poměry v Anglii té doby ho o tom nepřesvědčily a Mill zapochyboval, zda Smithova neviditelná ruka trhu, ač tak efektivně alokuje ekonomické zdroje ve výrobě, je rovněž ideálním nástrojem rozdělování plodů výroby mezi lidi. To byl první krok k myšlence, zda by „viditelná ruka státu“ nemohla a neměla být využita k zásahům do rozdělování s cílem dosáhnout většího souhrnného uspokojení. Utilitaristé si totiž byli vědomi toho, že dá-li boháč část svého příjmu chudákovi, je úbytek štěstí boháče menší než přírůstek štěstí chudáka. Mill, zmítaje se mezi ideály ekonomického liberalismu a sociálního reformismu a ve snaze je smířit, nakonec prohlašuje, že zatímco zákony výroby jsou přirozené a neměnné, zákony rozdělování jsou věcí společenské smlouvy a mohou být státem ovlivněny. Ačkoli se Mill v politických návrzích omezil na projekt daňové reformy, prvky sociálního reformismu v jeho díle narušují filosofickou kompaktnost a čistotu i samotnou vnitřní logiku klasické politické ekonomie a svědčí již o jejím počínajícím konci. Millovo dilema je dodnes otevřenou a aktuální otázkou, která je předmětem sporu mezi různými školami ekonomického myšlení.

BYL MARX POSLEDNÍM KLASIKEM?

Proč se **Karel Marx (1818-1883)** stal tak významnou osobností politické ekonomie? Proč je jeho **Kapitál (1868)** v akademických kruzích dodnes diskutovaným dílem? Přesvědčení marxisté tvrdí, že jejich učitel vytvořil originální myšlenkový systém, že Marxův Kapitál znamenal vznik nové ekonomické školy, ba snad dokonce politické ekonomie „nového typu“. Připouštějí sice, že má své kořeny v klasické politické ekonomii, zejména Ricardově, ale podstatně prý její rámec přesahuje.

Pravdou je, že Marx převzal Ricardovu ekonomickou teorii, nikoli však jeho ekonomickou filosofii. Byla mu naprosto cizí myšlenka přirozeného řádu a přirozených zákonů. Místo ní prosazoval ideu **historického materialismu**, podle níž jsou společenský a ekonomický řád a ekonomické zákony poplatny historicky dosaženému stupni vývoje společnosti.

Marx ve svém Kapitálu podal nenapodobitelnou a působivou deskripci kapitalismu 19. století, či přesně řečeno 40. let 19. století. Ale deskripce ještě není teorie. Při pozorném čtení jeho Kapitálu, odmyslíme-li si autorovy vize a proroctví, nemůžeme nedojít k závěru, že čteme – Ricarda. Ano, Marxova politická ekonomie nepochybně je Ricardovou politickou ekonomikou (ostatně je známo, že Marx sám sebe kdysi označil za **ricardovce**), pouze Ricardův jasný, úsporný a logický styl je nahrazen těžko čitelným stylem hegelovské dialektiky.

Jádrem Marxova díla je teorie vykořisťování, známá jako **teorie nadhodnoty**. Její konstrukce spočívá v tom, že Marx aplikoval Ricardovu pracovní teorii hodnoty také na **zboží pracovní síla**, jejíž hodnota je dána hodnotou zboží, tvořícího dělníkovo (historicky determinované) existenční minimum (tzv. náklady na reprodukci jeho pracovní síly). Dělník, postrádající kapitál, je totiž nucen prodávat svou pracovní sílu kapitalistovi, a ten mu zaplatí pouze mzdu odpovídající této **hodnotě pracovní síly**. Ovšem dělník svou prací vytváří hodnotu větší, a rozdíl mezi hodnotou jím vytvořenou a hodnotou jeho pracovní síly, který Marx nazval **nadhodnotou**, si ponechává kapitalista, který tímto dělníka **vykořisťuje**. Tuto teorii ovšem v zásadě objevíme již u Ricarda, který pouze místo mystického pojmu hodnota pracovní síly hovořil o existenčním minimu dělníka a místo nadhodnoty o nadvýrobku. Na rozdíl od něho však Marx pateticky zdůrazňoval, že jde o **vykořisťování** práce kapitálem. Proč? Bylo mu

přece jasné (a nikdy to nepopíral), že dělníci nemohou dostat, dokonce ani v komunismu, vše, co prací vytvoří, že kapitalisté používají větší část „nadhodnoty“ k akumulaci kapitálu, sloužící růstu národního bohatství. Není pochyb – slova nadhodnota, vykořisťování měla pro něj především význam **ideologický** – měla vzbudit odpor, nenávisť, vzpouru vůči kapitálu.

Marxova teorie nadhodnoty ovšem stojí a padá s Ricardovou pracovní teorií hodnoty. Ačkoli sám Ricardo o ní nakonec zapochyboval a byl natolik upřímný, že přiznal její rozporuplnost a neslučitelnost s realitou, Marx nezapochyboval nikdy. Pracovní teorie mu totiž byla spíše než nástrojem poznání opět především ideovým **nástrojem revoluce**, mobilizujícím vykořisťované proti vykořisťovatelům. Ideologické poslání pracovní teorie je u Marxe až příliš zřetelné.

Ve 3. díle Kapitálu Marx prohlásil, že se mu podařilo sladit pracovní teorii hodnoty s existencí jednotné míry zisku. Vytvořil teorii **výrobní ceny**, která je prý pouhou **modifikací pracovní hodnoty**. Od té doby si Marxovi žáci lámou hlavu tzv. **transformačním problémem** neboli úkolem dokázat, že navzdory realitě pracovní hodnota přece jen někde je. Marně. Pracovní hodnota je, jak marxisté svorně připouštějí, modifikována tak důkladně, že zůstává pouhou **vnitřní substancí** zboží. Těžko však uvěřit v existenci mystické „vnitřní substance“, nemůžeme-li ji pozorovat, změřit či jakkoli se přesvědčit o její existenci. Rakouský ekonom **E. Boehm-Bawerk** přesvědčivě odhalil logický rozpor mezi 1. a 3. dílem Kapitálu (mezi pracovní teorií hodnoty a teorií výrobní ceny) a marxisté marně tento rozpor popírají. Ukázal, že Marxova teorie výrobní ceny není konec konců ničím jiným než nákladovou teorií hodnoty (nelišící se od teorie J. S. Milla), která pochopitelně není s pracovní teorií slučitelná, nýbrž ji popírá. Potom však ztrácejí smysl i mystické pojmy hodnota pracovní síly a nadhodnota.

Ve své teorii **akumulace kapitálu** poukázal Marx na tendenci k rostoucí kapitálové náročnosti výroby, která se poměrně silně v minulém století prosazovala. I když k popisu tohoto jevu použil nejasný a poněkud zmatený koncept tzv. **organické skladby kapitálu**, patřil Marx k prvním autorům, kteří ukázali souvislost mezi rostoucí kapitálovou náročností výroby a klesající mírou zisku. Dvacáté století nicméně nepotvrdilo „zákonitou tendenci“ k rostoucí kapitálové náročnosti.

Pro Marxovy obdivovatele má však jeho dílo jiné kouzlo, nežli je síla teoretické argumentace. Je to ortel, jež Marx vynesl nad kapitalismem, je to proctví „historicky nevyhnutelného“ zániku kapitalis-

mu a vítězství proletářské revoluce. Když se nepotvrdily Marxovy teze o zbídačování proletariátu, vynalezli jeho stoupenci jinou tezi – kapitalismus ve vyspělých zemích se udržuje při životě jen díky imperialistickému vykořisťování kolonií. A když se „zburžoaznělý“ proletariát vyspělých zemí neměl k tomu, aby naplnil Marxova proroctví, vymyslel jiný Marxův žák – **V. I. Lenin** – teorii o „**nejslabším článku**“ kapitalismu a postavil se do čela revoluce v zemi zubožené válkou, kde proletariát netvořil ani celé jedno procento obyvatelstva. Uskutečnění Marxovy vize pak ukázalo světu, že dělníci mohou v revoluci ztratit více než „své okovy“ – mohou umírat hladem v systému, který se povýšil nad zákony ekonomie a zničil přirozený ekonomický řád.

Dnes, s odstupem doby, kdy nemilosrdně padají jeden za druhým pilíře marxistické ideologie, je zřejmé, že marxismus snad dokáže zapálit srdce nespokojených, ale ne obohatit naše poznání.

Je stále více zřejmé, že Marx nebyl zakladatelem nové školy ekonomického myšlení. Byl spíše představitelem (ač samojediným) 3. generace klasické školy, klasikem – ricardovcem, v jehož díle byla klasická politická ekonomie zdeformována sociální ideologií.

NĚMECKÁ HISTORICKÁ ŠKOLA

Zatímco v západní Evropě a v USA měla v 19. století klasická škola dominantní vliv na ekonomické myšlení, nelze to říci o střední Evropě. Již v 1. polovině 19. století se v Německu začala formovat **historická škola**, která se od školy klasické výrazně odlišovala. Představiteli první generace této školy byli zejména **Wilhelm Roscher (1817-1894)** a **Bruno Hildebrand (1812-1878)**, nejznámějším reprezentantem druhé generace pak byl **Gustav Schmoller (1838-1917)**.

Německá historická škola odmítala klasickou ideu přirozených zákonů a přirozeného řádu. Místo ní prosazovala názor, že je společenský a ekonomický řád poplatný spíše konkrétnímu **historickému vývoji**, historické zkušenosti té země než přirozenosti člověka. To znamená, že neexistuje jediný, ideální řád, nýbrž mnoho takových řádů v různých dobách a v různých zemích. Rovněž nelze mluvit o nadčasových, přirozených ekonomických zákonech, ale spíše o ekonomických zákonech poplatných historicky vzniklé realitě a ovšem měnících se také s dalším historickým vývojem země. Pokud vám to trochu připomíná marxismus, nemýlíte se. Marx konec konců pocházel ze země, která byla kolébkou této školy, a ona v něm bezpochyby musela zanechat určitý dojem. Avšak Marx byl mnohem silněji ovlivněn politickou ekonomikou D. Ricarda a německá historická škola zřejmě ovlivnila pouze jeho averzi k myšlence přirozeného řádu.

Pro německou historickou školu bylo východiskem k poznání studium historie národního hospodářství. Její představitelé odmítali deduktivní, abstraktně logickou metodu klasiků jako plané a od reality odtržené teoretizování. Jejich metoda byla **empiricko-induktivní**: soustředili se na shromažďování množství historických dat, v jejichž vyhodnocování viděli cestu k ekonomickému poznání. Věřili, že z historie lze odvodit a předpovědět budoucí ekonomický vývoj.

Pro starší generaci této školy je typické hledání a definování **stadií** ekonomického vývoje. Zvláštní kapitolou je teorie nezralého průmyslu, vytvořená předchůdcem německé historické školy **Friedrichem Listem (1789-1846)**, podle níž země, která se nachází ve stadiu počínající industrializace, nemůže otevřít své trhy konkurenci silného a vyvinutého průmyslu zahraničního, nýbrž musí je chránit, dokud svá mladá odvětví „nevychová“ k potřebné zralosti a síle. (Listův argument je dodnes v ekonomické literatuře uváděn jako ne-li

přímo pravdivý, tedy alespoň jediný logicky udržitelný argument ve prospěch obchodního ochranářství.)

Je pochopitelné, že se tyto názory v Německu 19. století těšily oblibě. Německá buržoazie nebyla totiž ochotna akceptovat anglickou politiku svobodného obchodu, obávajíc se silné konkurence, a tradice prušáckého militarismu zde byly rovněž daleko silnější než ideje západoevropského liberalismu.

Představitelé historické školy kritizovali klasiky rovněž pro jejich zúžení lidské motivace na sledování vlastního zájmu. Tvrdili, že zájmy člověka jsou složitější, než aby mohly být ponechány pouze na jeho individuální volbě a egoismu, a že má stát daleko větší odpovědnost za uspořádání společnosti a musí hrát mnohem významnější úlohu v národním hospodářství, než jakou mu byli ochotni přiznat klasikové. Gustav Schmoller zdůrazňoval sociální roli státu natolik, že se jeho názorům dostalo od jeho odpůrců posměšného označení **katedrový socialismus**.

Historickou školu kritizoval v 70. letech 19. století zejména **Carl Menger**, zakladatel školy rakouské, která později německou historickou školu zcela zastínila a rehabilitovala ve střední Evropě ideál liberalismu. Menger poukazoval zejména na nevhodnost empiricko-induktivní a historické metody v ekonomické vědě.

Ačkoli je teoretický přínos historické školy prakticky nulový, dala impuls k úvahám o **metodě** ekonomické vědy. Dodnes se ekonomové rozdělují na (větší) skupinu těch, kdo prosazují deduktivně logickou metodu a abstraktně matematické modelování (budovat teorii na soustavě několika přijatých axiomů) a na (menší) skupinu těch, kteří dávají přednost empirismu (budovat teorii na analýze nashromážděných dat). Vliv samotné historické školy však dnes pozorujeme již jen u institucionalistů a částečně u marxistů.

MARGINALISTICKÁ REVOLUCE

Rok 1871 byl ve vývoji ekonomického myšlení důležitým mezníkem. V tomto roce vyšly dvě knihy, které předznamenalý převrat ve způsobu a metodě ekonomického teoretizování. Byla to **Teorie politické ekonomie** Angličana **William S. Jevonse (1835-1882)**, a **Zásady národohospodářské nauky** Rakušana **Carla Mengera (1840-1921)**. Oba tito ekonomové v nich (nezávisle na sobě) podali novou teorii hodnoty, která je známa jako **teorie mezní užitečnosti**. Byl to útok na klasickou hodnotovou teorii, která chápala hodnotu jako **objektivní** kategorii. Teorie mezní užitečnosti je naopak **subjektivní** teorií hodnoty – chápe hodnotu jako pouhý subjektivní úsudek spotřebitele o tom kterém statku. Tato teorie dokázala objasnit známý Smithův paradox vody a diamantu (na jehož základě odmítl Smith odvozovat hodnotu od užitečnosti) – hodnota není totiž dána užitečností celkovou, nýbrž **užitečností mezní** (kteréžto dvě věci Smith ještě nerozlišoval), která představuje nikoli celkové uspokojení spotřebitele z věci, ale přírůstek uspokojení, pocíťovaný spotřebitelem při spotřebě **poslední, dodatečné** jednotky zboží. Subjektivní hodnota vody je pro žíznícího člověka na poušti daleko větší než pro člověka dlícího na břehu jezera.

Teorie mezní užitečnosti tak posunula úvahy o hodnotě úplně jinam než klasičtí ekonomové, postavila hodnotovou teorii do zcela odlišného světla. Současně s ní postavila do středu zájmu ekonomické vědy **spotřebitele**, který naopak dosud stál tak trochu na okraji zájmu ekonomů. Pozornost ekonomů-marginalistů začal upoutávat **homo oeconomicus – člověk ekonomický**.

Nejvýznamnějším přínosem teorie mezní užitečnosti, přínosem, jenž daleko přesahoval pouhou hodnotovou teorii, byla nová metoda, která se od té doby stala základní metodou ekonomické teorie – **marginální analýza**, popisující ekonomické rozhodování člověka na základě porovnávání mezních ekonomických veličin.

Za další posun, resp. další etapu marginalistické revoluce v ekonomickém myšlení lze považovat vznik **teorie mezní produktivity** Američana **Johna B. Clarka (1847-1938)**, kterou podal v knize **Rozdělování bohatství (1899)**. Ústřední myšlenkou této teorie je, že rozdělování vytvořeného produktu mezi mzdy a zisky je dáno **technikou výroby**: velikost mzdy je dána **mezní produktivitou práce** (přírůstkem produktu, který dosáhneme, zaměstnáme-li posledního, dodatečného dělníka), a velikost zisku **mezní produktivitou kapitá-**

Iu. Clarkova teorie znamenala zásadně odlišný pohled na rozdělování, než s jakým se setkáváme u klasiků. Klasikové (včetně Marxe) hledali vysvětlení mzdy v jakémsi existenčním minimu dělníka, daném historií, tradicí a sociálními poměry v zemi. Domnívali se, že konkurence mezi dělníky, nabízejícími kapitalistům svou pracovní sílu, sráží zákonitě mzdu na ono existenční minimum. Clark pohlédl na druhou stranu trhu práce – na stranu poptávky po pracovní síle – a ukázal, že konkurence mezi firmami soutěžícími o získání pracovní síly dělníků žene mzdu vzhůru až na horní hranici, za kterou již firmy nepůjdou, a tou je právě mezní produktivita dělníkovy práce. V zemi, kde připadá na dělníka hodně kapitálu, bude dělníkova mezní produktivita práce, a tudíž i jeho mzda vysoká. V zemi, kde připadá na dělníka málo kapitálu, budou naopak mzdy nízké.

Podle Clarka byl zákon rozdělování **zákonem přírodním** – není v něm místo pro sociální poměry, pro třídní boj ani pro úvahy o vykořisťování práce kapitálem. Kdyby si např. dělníci vynutili zvýšení mezd nad úroveň mezní produktivity práce, začaly by firmy měnit výrobní techniky – upřednostňovat výroby (techniky) s menším obsahem práce.

První marginalisté, zejména Jevons a Menger, příkře odmítali klasickou školu a byli přesvědčeni, že stavěla na zcela nesprávných teoreticko-analytických základech. Domnívali se, že teprve marginalistická metoda znamená opravdové základy nové, moderní ekonomické vědy, která nemůže v ničem navázat na odkaz klasiků. Pozdější vývoj ukázal, že jejich odsouzení klasické školy bylo příliš příkré. Nicméně marginalistická revoluce znamenala opravdový převrat v ekonomickém myšlení a umožnila daleko lépe pochopit principy ekonomického rozhodování. Stala se také východiskem ke zformování dvou významných škol – **školy neoklasické a školy rakouské**.

NEOKLASICKÁ ŠKOLA

Neoklasická škola vzešla z marginalistické revoluce jako škola nejznámější a nejlivnější. Toto své místo si udržela až do 30. let našeho století, kdy jejím postavením otřásla dlouholetá hospodářská deprese a posléze nástup keynesovství. Jejými hlavními představiteli byli neoklasikové cambridgeské větve **Alfred Marshall (1842-1924)** a **Arthur C. Pigou (1877-1959)** a neoklasikové lausannské větve **Leon Walras (1834-1910)** a **Vilfredo Pareto (1848-1923)**. Neoklasická škola vděčí za svůj název Alfredu Marshallovi, který zdůrazňoval nutnost navázat nejen na marginalisty, ale též na tradice klasické školy. Marshall kritizoval svého krajana Jevonse za příkré odmítnutí klasické ekonomie a za příliš sebevědomé přesvědčení, že teprve marginalisté začali budovat základy moderní ekonomické vědy. Marshallova kniha **Zásady ekonomie (1890)** je vrcholným syntetickým dílem neoklasické ekonomie, které nahradilo Millovy Zásady politické ekonomie a stalo se základní učebnicí ekonomie přinejmenším do 30. let našeho století.

Na rozdíl od prvních marginalistů a ekonomů rakouské školy neupřela neoklasická škola na subjektivním pojetí hodnoty tak vyhraněně, nýbrž chápala hodnotu jako výsledek společného, vzájemného působení dvou sil – **poptávky a nabídky**. Poptávka je věcí subjektivního úsudku spotřebitele, zatímco nabídka je ovlivněna náklady. **Rovnovážná cena**, vytvořená souladem poptávky a nabídky, je tedy spoluurčena oběma principy – užitečností i náklady, a je tudíž **subjektivní i objektivní**. Tak se neoklasikům podařilo spojit v teorii hodnoty dva přístupy, které se do té doby zdály být neslučitelné. **Dualistický přístup** k ceně odlišuje neoklasiky od **monistického přístupu** jak klasiků, uznávajících pouze objektivně-nákladové pojetí hodnoty, tak i Jevonse a ekonomů rakouské školy, vycházejících pouze ze subjektivně-užitkového pojetí.

Charakteristickým znakem neoklasické školy byl zájem o **tržní rovnováhu**. Národní hospodářství chápali jako soustavu dílčích trhů, směřujících vlastními vnitřními silami k rovnováze, a právě podmínky této rovnováhy a působení sil, jež trhy do rovnováhy uvádějí, stály v popředí zájmu neoklasiků. Tímto se neoklasická škola zřetelně odlišovala od školy klasické, neboť klasikové se zajímali převážně o **dynamiku** národního hospodářství spíše než o jeho krátkodobé rovnovážné stavy. **Statický charakter** neoklasické ekonomie je zvláště patrný z toho, že se (na rozdíl od klasiků) zabývali akumula-

cí kapitálu spíše okrajově, a zatímco klasikové chápali politickou ekonomii jako **vědu o růstu národního bohatství**, neoklasikové ji definovali jako vědu **o optimální alokaci zdrojů**. Tento přístup je znám jako **vzácnostní definice** ekonomie. Vychází z toho, že ekonomické zdroje jsou vzácné vzhledem k potřebám, a otázkou prvořadého významu je, jak tyto vzácné zdroje rozdělit mezi možná alternativní použití.

Ekonomii neoklasické školy lze rozdělit na dvě relativně samostatné oblasti – **teorii ekonomické rovnováhy a teorii ekonomického blahobytu**.

Ekonomická rovnováha

Neoklasikové viděli národní hospodářství jako soustavu trhů tendujících k rovnováze. Rovnováhu chápali, dalo by se říci, téměř ve smyslu fyzikálním – jako **stav klidu**, kdy neexistují žádné podněty a nepracují žádné síly ke změně takového stavu. Pouze vnější zásah do systému jej může vychýlit z rovnováhy, aby jej pak jeho vnitřní síly opět do téže (nebo jiné) rovnováhy uvedly, tak jako se rozhoupané kyvadlo vrací zpět do své polohy, nebo jako se roztláčený vůz opět sám zastaví v nové poloze.

V rámci neoklasické školy můžeme rozeznat dva přístupy k ekonomické rovnováze. Starší z nich je reprezentován **lausanskou větví** neoklasické školy a je znám jako **všeobecná rovnováha** trhů. Zakladatel lausanské větve Leon Walras zkoumal národní hospodářství jako systém vzájemně propojených trhů a pokusil se specifikovat podmínky, za nichž budou všechny trhy v rovnováze, i způsob, jakým se ekonomika v této rovnováze udržuje. Specifikoval všeobecnou rovnováhu jako soustavu **trhy čistících cen**, vyčišťujících trhy jak od převisů poptávky, tak i nabídky. Vytvořil grandiózní matematický model rovnováhy, jímž demonstroval, že za předpokladu konkurence je všeobecná rovnováha dosažitelná a dosahovaná. Jeho teorie patří k největším vynálezům ekonomické vědy a jeho model je dodnes vděčným objektem zájmu ekonomů, kteří jej neustále tříbí a zdokonalují.

Poněkud jinak přistupovala k ekonomické rovnováze **cambridgeská větev** neoklasické školy. Její zakladatel Alfred Marshall uplatňoval metodu **dílčí rovnováhy** – zkoumal rovnováhu vždy pouze na trhu určitého zboží (předpokládaje přitom, že se situace na zbývajících trzích nemění). Jeho model tržní rovnováhy, známý jako **Marschallový nůžky**, patří dnes již k notoricky známým elementům eko-

nomické teorie. Skládá se z klesající funkce poptávky a rostoucí funkce nabídky. Tam, kde se obě funkce protínají, vzniká tržní rovnováha. Funkce poptávky je funkcí klesající mezní užitečnosti (s rostoucím množstvím zboží čili s rostoucím nasycením potřeb mezní užitečnost zboží klesá), a reprezentuje tedy subjektivní stránku ceny. Funkce nabídky je funkcí mezních nákladů zvyšujících se s růstem produkce, a reprezentuje tak objektivní stránku ceny. V průniku obou funkcí vzniká tržní rovnováha a rovnovážná cena – pojem, kterým neoklasická škola nahradila klasický výraz hodnota.

Marshallovy nůžky – křížící se poptávka a nabídka – ukazují, jak je rovnovážná cena v pravém slova smyslu spoluurčena poptávkou a nabídkou a nemá smysl se ptát, která z nich je pro její určení rozhodující, stejně jako nelze říci, které z obou ostří nůžek stříhá více.

Teorie rovnováhy představuje pozitivní část neoklasické ekonomie – zkoumá fungování ekonomického systému, aniž by jej hodnotila z hlediska jeho efektivnosti. Touto otázkou se zabývá druhá část neoklasické ekonomie – ekonomie blahobytu.

Ekonomický blahobyt

Teorie ekonomického blahobytu představuje normativní část neoklasické ekonomie. Zatímco teorie tržní rovnováhy se zabývala otázkou, zda je tržní systém systémem stabilním, rovnovážným, klade si teorie blahobytu otázku, zda je systémem efektivním – zda situace tržní rovnováhy znamená také situaci, kdy dochází k maximálnímu uspokojení potřeb dosažitelnému z daných zdrojů. Tuto teorii rozvíjela zejména cambridgeská větev neoklasické školy, jmenovitě Marshallův žák Arthur C. Pigou, který v knize *Ekonomie blahobytu* (1920) specifikoval podmínky maximalizace uspokojení z daných ekonomických zdrojů. Pigou dospěl ke kontroverznímu závěru, že tržní systém (za předpokladu volné konkurence) dokáže optimálně alokovat zdroje mezi odvětví a podniky, avšak tím ještě nemusí zajistit maximální dosažitelný blahobyt. Ten si totiž Pigou představil jako sumu všech individuálních uspokojení (uspokojení jednotlivých členů společnosti), která ovšem závisejí též na rozdělování. Aplikujeme-li princip klesající mezní užitečnosti, který říká, že se přírůstek uspokojení snižuje s rostoucím nasycením potřeb, vyplývá z něho, že mezní užitek důchodu bohatého člověka (přírůstek uspokojení, který pocituje při dodatečném zvýšení svého důchodu, případně pokles uspokojení, který pocituje při snížení důchodu) je menší než mezní užitek důchodu chudého člověka. To znamená, že kdyby dal bohatý člověk chu-

dému část svého důchodu, přírůstek uspokojení chudého by byl větší než úbytek uspokojení bohatého. Jde vlastně o analytické potvrzení toho, co intuitivně tušil J. S. Mill a utilitaristé – přerozdělení ve prospěch větší rovnosti důchodu (příjmů) zvýší sumu uspokojení ve společnosti, zvýší celkový blahobyť.

Má se tedy stát angažovat v přerozdělovacích procesech, jestliže trhy samy nemaximalizují celkový blahobyť? I když je tato otázka dodnes předmětem diskusí a sporů, většina neoklasických (a nejen neoklasických) ekonomů odmítla takový názor, a to zejména z toho důvodu, že přerozdělování by jednak bylo v rozporu s efektivností alokace zdrojů (jedním z požadavků efektivní alokace je, aby se důchody vlastníků výrobních faktorů rovnaly mezním produktům jejich výrobních faktorů) a jednak by potlačovalo motivace, kdyby každé zvýšení bohatství jednotlivce vyvolávalo snahu odebrat mu část důchodu a přerozdělit jej. Nicméně vztah mezi **optimální alokací a optimální distribucí** je dodnes otevřenou otázkou ekonomické teorie.

RAKOUSKÁ ŠKOLA

Poněkud jiným směrem než neoklasická škola šla škola rakouská, která rovněž vzešla z marginalistické revoluce. Starší generace rakouské školy je reprezentována zejména jejím zakladatelem **Carlem Mengerem (1840 -1921)** a rakousko-uherským ministrem financí **Eugenem Boehm-Bawerkem (1851-1914)**. Mezi přední představitele mladší generace patří **Ludwig Mises (1881 -1973)** a **Friedrich A. Hayek (1899 -1992)**.

S neoklasickou školou spojuje rakouské ekonomy důsledné používání marginalistické metody i soustředění se na mikroekonomii. Od neoklasické školy se škola rakouská odlišuje zejména dvěma rysy. Prvním je daleko větší důraz na **subjektivismus** v ekonomické teorii – rakouští ekonomové byli přesvědčeni, že lze všechny ekonomické jevy vysvětlit pomocí subjektivních pocitů a preferencí individua. Druhý rys, který je odlišuje od neoklasiků, je odklon od studia ekonomické rovnováhy a důraz na **ekonomický vývoj**. V tomto smyslu lze tedy říci, že rakouská škola nebyla zdaleka tolik statická jako neoklasická škola.

Starší generace

Teoretickým přínosem starší generace je vedle Mengerovy teorie mezní užitečnosti hlavně Boehm-Bawerkova **teorie kapitálu a úroku**. Boehm-Bawerk vysvětloval kapitál jako používání **oklikových metod výroby**. Jeho pojetí kapitálu si můžeme ilustrovat na příkladu Robinsona lovícího ryby: Robinson může lovit rukama nebo pomocí člunu a sítí. První metoda lovu, **metoda přímá**, je málo produktivní. Druhá metoda je **okliková** – Robinson by musel nejprve vyrábět člun a síť a teprve potom lovit ryby. Lov pomocí člunu a sítí je produktivnější než lov rukama, vyžaduje však od Robinsona jistou oběť, a sice – **čekání na spotřebu**: během výroby člunu a sítí totiž Robinson nemůže lovit ryby, jeho spotřeba musí počkat. Toto **čekání** je nevyhnutelnou podmínkou každé tvorby kapitálu (tj. používání oklikových metod). Čekání na spotřebu (což není nic jiného než spoření) však pro člověka znamená určitou **subjektivní oběť** (odříkání) a vyžaduje odměnu v podobě úroku. Toto pojetí úroku výrazně kontrastuje s marxistickou představou, že je kapitál nástrojem a úrok plodem vykořisťování (Boehm-Bawerk byl ne nadarmo nazýván „buržoazním Marxem“). Boehm-Bawerk patřil k prvním, kdo dokázali teoreticky vysvětlit úrok a odůvodnit existenci tohoto zdánlivě neo-

spravedlnitelného příjmu. Podařilo se mu to právě proto, že dokázal objasnit podstatu kapitálu.

Již tradiční zájem rakouských ekonomů o akumulaci kapitálu, odvíjející se právě od Boehm-Bawerka, vtiskl této škole rys dynamismu, který se pak ještě silněji projevil u mladší generace rakouské školy.

Mladší generace

Hlavní představitelé mladší generace, Mises a Hayek, rozpracovali rakouskou teorii peněz a kapitálu. Byli významnými představiteli a obhájci liberalismu. Ve 20. a 30. letech se podíleli na debatě o ekonomické kalkulaci v socialistickém hospodářství, kterou inicioval Mises svou statí **Ekonomická kalkulace v socialistickém státě (1920)**, a dokazovali, že socialistické hospodářství ze samotné své podstaty není schopno racionálně a efektivně alokovat ekonomické zdroje, neboť taková alokace je možná jen na bázi tržních cen zboží i výrobních faktorů (práce, kapitálu, půdy), kteréžto ceny jsou za socialismu deformovány či zcela potlačeny.

Ovšem zdrcující kritiku socialismu, a to jako systému nejen ekonomického, ale i politického, právního a společenského, provedl F. A. Hayek ve svém slavném díle **Cesta do otroctví (1944)**. V této knize, která dnes patří již ke klasickým dílům liberální filosofie ekonomické, právní i politické, Hayek nenapodobitelným způsobem nastavil zrcadlo socialismu a ukázal jej v pravém světle jako řád, jenž vyrůstá ze stejných kořenů jako fašismus a jenž stejným způsobem deformuje a ničí přirozené základy západní civilizace, totiž individuální svobodu a tržní konkurenci. Konce, k nimž socialismus lidskou společnost vede, jsou vždy stejné, ať již vyrůstá z idejí nacionálně socialistických, bolševických či jiných – vede ji k nesvobodě a hospodářskému, politickému, právnímu i morálnímu úpadku.

Hayek byl vždy, i v dobách, kdy se liberalismus považoval za přežitek, důsledným stoupcem svobodné tržní společnosti. Ve svých pozdějších dílech odhaluje socialisty jako intelektuály posedlé pýchou rozumu, jako lidi věřící, že správné fungování ekonomiky a společnosti je věc jejich řídicího intelektu, toužící (prostřednictvím státu) plánovat a řídit, aby zlepšili to, co „slepé síly trhu“ nedokáží. Hayek je nazýval „sociálními inženýry“, kteří pohrdají člověkem, jeho vůlí a schopností rozhodovat o sobě i jeho touhou po svobodě. Dokazoval jim, že delikátní mechanismy trhu nelze nahradit žádnými formami plánování a že čím složitější je výroba a dělba práce, tím nena-

hraditelnější tyto tržní mechanismy jsou. Hayek patří k největším liberálním myslitelům našeho století. Jeho předpovědi o krachu socialismu se do posledního slova vyplnily a stejně tak pravdivými se ukazují být i jeho varování před doktrínami keynesovskými.

Jednou z velkých postav ekonomického myšlení 20. století je také rakouský ekonom **Joseph Schumpeter (1883-1950)**, který nesporně ovlivnil mladší generaci rakouské školy. Jeho dílo **Teorie ekonomického vývoje (1912)** se vymykalo způsobu ekonomického teoretizování té doby, neboť ponechávalo stranou otázky ekonomické rovnováhy a alokace a soustředilo se na **vývoj** ekonomiky. Hybnou sílu tohoto vývoje viděl Schumpeter v **inovacích** – v inovační aktivitě podnikatele, která je základem tzv. **tvořivé destrukce**, kdy neúspěšnější zanikají a jsou nuceni uvolňovat místo úspěšnějším inovátorům. Schumpeterova metoda ovlivnila styl myšlení mladší generace rakouských ekonomů zejména svým **dynamickým** přístupem k ekonomice. Avšak přiřazení samotného Schumpetera k rakouské škole je dosti problematické, a to zejména pro jeho názory na kapitalismus. Ve své knize **Kapitalismus, socialismus a demokracie (1944)** píše Schumpeter, že se vlastníci kapitálu postupně stávají pasivním a nepotřebným přívěskem ekonomického systému, neboť ekonomické rozhodování soustředí v rukou **manažerů**, kteří se stávají nositeli inovačního procesu (Schumpeter hovoří o tzv. dematerializaci vlastnictví). Dospěl dokonce k názoru, že kapitalismus bude vystřídán socialismem a soukromé vlastnictví zanikne, i když k tomu prý nedojde revolucí, jak se domníval Marx, nýbrž **cestou evoluční** – postupným vývojem, ve kterém „těla a duše“ dozrají k novému řádu.

Dnešní pokračovatelé tradice rakouské školy (někdy se hovoří o škole **neorakouské**) kritizují keynesovskou školu za její nedoocnění tržního mechanismu, ale kritizují také neoklasickou školu, a to za její přílišné lpění na analýze ekonomické rovnováhy, které jim nedovoluje dostatečně ocenit dynamické aspekty tržního systému. Na rozdíl od neoklasiků oceňují stoupenci rakouské školy tržní systém ani ne tak pro jeho schopnost „vyčišťovat“ trhy a efektivně alokovat zdroje, jako spíše proto, že nenahraditelným způsobem zprostředkuje ekonomické informace a vytváří **podněty k inovacím**. Dnešní představitelé neorakouské školy dokonce ani příliš nevěří ve schopnost systému docilovat všeobecné tržní rovnováhy, neboť lidé nemohou mít v inovující a dynamické ekonomice nikdy **úplné** informace a úplnou znalost trhu. Proto také pokládají soudobé spory mezi tzv. novými klasiky a novými keynesovci ohledně racionálních očekávání a cenových strnulostí za nadbytečné plýtvání energií. Rovněž

tak problém ekonomického blahobytu, který představuje jeden z ústředních problémů neoklasické ekonomie, není z pohledu rakouských ekonomů otázkou příliš významnou. Rozhodující předností liberálního ekonomického systému podle nich totiž není dosahování maximálního uspokojení v každém okamžiku, nýbrž schopnost inovovat a dynamicky se vyvíjet. Rovněž se zdá, že individuální svobodu člověka rozhodovat o sobě, volit svou činnost i svou spotřebu nepokládají rakouští ekonomové za pouhý **prostředek** k efektivní alokaci a k maximalizaci uspokojení, nýbrž za cíl, za **potřebu** samu o sobě. Liberalismus rakouské školy je tudíž mnohem vyhraněnější, než je tomu u stoupenců školy neoklasické.

Rakouská škola měla silný vliv též na známého českého ekonoma Karla Engliše (1880-1961), představitele předválečného českého ekonomického liberalismu. Engliš však zároveň kritizoval vyhraněný subjektivismus rakouských ekonomů z pozic teleologické filosofie.

INSTITUCIONALISMUS

Institucionalismus představuje svým způsobem zvláštní ekonomickou školu, která dosti výrazně vybočuje z hlavního proudu ekonomického myšlení. Vznikl na přelomu 19. a 20. století v USA a lze říci, že je to ryze americký směr. Jeho zakladatelem byl **Thorstein Veblen (1857-1929)**. Institucionaiisté kritizovali tehdy převládající neoklasickou ekonomii pro její abstraktnost a individualistické pojetí ekonomie. Tvrdili, že národní hospodářství nelze zúžit na souhrn individuálních směnných aktů, a ekonomické zákony na působení poptávky a nabídky. Spíše než racionální chování **člověka ekonomického**, maximalizujícího své individuální uspokojení, je třeba studovat **institute** – společenské, politické, právní a ekonomické struktury, které jsou základními buňkami ekonomického života. Evoluce těchto institucí a jejich vnitřní život – to je v centru jejich zájmů.

Institute nejsou pro ně jen organizační struktury, ale spíše vžité a obecně přijaté **normy skupinového chování**. Jejich vznik a vývoj nelze vysvětlit z pouhé přirozenosti člověka a jeho hédonistické touhy maximalizovat individuální uspokojení. Člověk se na trhu nerozhoduje jen na základě jakýchsi individuálních motivů, nýbrž jeho chování je v rozhodující míře vedeno normami té instituce, k níž patří. Proto je třeba studovat společnost z mnohem širší perspektivy – její historie, tradice, vývoj její politické a právní kultury; to vše předurčuje podobu ekonomického systému a ekonomických zákonitostí té které společnosti. Empirická a historická metoda je jim proto mnohem bližší než abstraktně logické modely neoklasiků.

Ve své knize **Teorie nečinné třídy (1899)** popsal Thorstein Veblen americký kapitalismus jako svár dvou protikladných institucí – **industrie a businessu**. Industrii představují lidé bezprostředně spojení s výrobou, s průmyslem – dělníci, inženýři, technici, kteří svůj um a energii soustřeďují na „dělání zboží“ – inovují, zlepšují techniku, organizaci, zvyšují produktivitu. Instituci businessu naproti tomu představují lidé, jejichž jediným cílem je „dělání peněz“, peněžní zisk. Jsou to finančníci, bankéři, makléři, spekulanti, kteří peněžnímu zisku podřizují vše. Podle Veblena business parazituje na industrii, ovládá ji a deformuje svou ziskuchtivostí. Veblen nijak neskrýval svou nenávisť ke kapitalismu, pozitivní východisko však u něho nenalzáme.

Na myšlenky prvních institucionalistů navázali ve 30. letech autoři **manažerských teorií**, zejména Američané **A. A. Berle** a **G. C. Means**.

Říkali, že se kapitalismus změnil v nový, **manažerský řád**, charakteristický tím, že je v něm **odděleno vlastnictví od řízení**. Vlastnictví se stává pouhým pasivním prvkem, zatímco manažeři jsou aktivní, samostatně rozhodující silou, řídící se vlastními cíli, do značné míry nezávisly na zájmech vlastníků kapitálu. Tuto myšlenku objevíme také u Veblena, který hovoří o **nepřítomném vlastnictví (absentee ownership)**, i u Josepha Schumpetera, který mluví o **dematerializovaném vlastnictví**.

Po druhé světové válce začíná vliv institucionalismu poněkud slábnout. Vlastně jediným známým ekonomem, v jehož díle nalezneme silné prvky institucionalismu, je Američan **John Kenneth Galbraith**, levicový ekonom, který kriticky vystupuje proti ekonomii hlavního proudu. Ve svých bestsellerech **Americký kapitalismus (1952)** a **Společnost hojnosti (1958)** se Galbraith vysmál neoklasickým představám o „suverenitě spotřebitele“, který prý diktuje prostřednictvím poptávky výrobcům, co a v jakém množství mají vyrábět. Je tomu právě obráceně, psal Galbraith, suverény trhu jsou velké korporace, které potřebují vyrábět a přizpůsobují si spotřebitele v pasivního konzumenta svých produktů – manipulují jej vynalézavou a neodbytnou reklamou a „tvoří“ jeho potřeby.

Galbraith také upozorňoval, že „společnost hojnosti“ trpí rozporem mezi nadměrnou a do značné míry zbytečnou produkcí a spotřebou **soukromých statků** (statků individuální spotřeby, nakupovaných za individuální důchody) a nedostatečným poskytováním **veřejných statků**. „Konvenční myšlení“, zakořeněné v hlavě „průměrného Američana“, je prý totiž plné předsudků vůči vysokým daním a vládním výdajům, které chápe jako omezování své individuální ekonomické svobody. Proto „průměrný Američan“ preferuje individuální spotřebu, v čemž je vydatně podporován velkými korporacemi, jejichž existence je závislá na výrobě soukromých statků a které v touze po ziscích přesycují spotřebitele zbytečnostmi. Galbraithovy názory o „přesyacených individuálních potřebách“ se však nepotvrdily a v pozdějších letech se naopak ukázalo, že jsou to právě vysoké daně a vládní výdaje, které se staly tíživou a nesnadno vykořitelnou institucí americké ekonomiky.

Tradice institucionalismu se u Galbraitha projevuje zejména v jeho názorech na trhy. Podle něho význam trhů stále slábne a fungování ekonomiky stále více spočívá na velkých institucích – korporacích, odborových organizacích a vládní byrokracii. Jejich vnitřní život a jejich vzájemné vztahy a jednání prý určují běh ekonomiky daleko výrazněji než trhy. Galbraith nakonec dospívá až k utopické vizi jaké-

hosi **postindustriálního státu**, charakterizovaného propojením těchto institucí, srůstajících nakonec v jakýsi nový společensko-ekonomický organismus, jenž bude základem nového řádu.

Institucionalismus, ačkoli přinesl určité nové podněty zejména pokud jde o metodu a zájem o společenské instituce, nedokázal vytvořit alternativní ekonomickou teorii, která by byla schopna konkurovat ekonomii hlavního proudu. V 70. letech již jeho vliv rychle slábně a dnes představuje pouze okrajový myšlenkový proud.

KEYNESOVSKÁ ŠKOLA

Ještě ve 20. letech se zdálo, že se ekonomie konstituovala v jednotný teoretický systém a že se dokáže vypořádat se všemi základními otázkami. Školy, vybočující z hlavního proudu, jako byli např. marxisté či institucionalisté, neměly v akademických kruzích větší vliv a byly pokládány spíše za výstřelky. Zdálo se, že nic nemůže otřást solidními základy ekonomické vědy. Potom však přišla 30. léta a hospodářská deprese a s ní také všeobecná ztráta důvěry v ekonomickou vědu. Proč ekonomové tvrdili, že jsou krize pouze přechodnými, krátkodobými poruchami, s nimiž se tržní mechanismus sám vypořádá? Proč říkali, že problém koupěschopné poptávky neexistuje? Vždyť realita 30. let byla právě opačná.

Za tohoto stavu věcí přišel anglický ekonom **John Maynard Keynes (1883-1946)** s novou teorií, kterou podal ve svém slavném díle **Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz (1936)** a která na několik příštích desetiletí výrazně ovlivnila ekonomické myšlení a hospodářskou politiku. Začala **keynesovská revoluce** v ekonomickém myšlení. Keynesova Obecná teorie byla akceptována celou jednou generací ekonomů. Rodila se ve 30. letech v diskusích mezi členy tzv. **Kroužku**, což byla společnost nejbližších Keynesových kolegů z Cambridge. Přední místo mezi nimi zaujímali **Richard Kahn (1905-1989)**, **Joan Robinsonová (1903-1983)** a **Roy Harrod (1900-1978)**, kteří Keynesovy teorie později dále rozvíjeli a dynamizovali. V USA byl hlavním nositelem Keynesových myšlenek **Aivin Hansen (1887-1975)**. Tato původní keynesovská škola představovala, dalo by se říci, čisté či ortodoxní keynesovství. Řada jejích představitelů (např. Robinsonová) se v obraně „čistoty“ keynesovství před pozdějším pronikáním neoklasických prvků (viz neoklasická syntéza) snažila často poněkud dogmaticky učinit z keynesovství uzavřený teoretický systém, zbavený jakékoli spojitosti s neoklasickou ekonomikou.

Ohlas Keynesovy Obecné teorie lze vysvětlit tím, že se mu podařilo to, co dosud nikomu před ním – teoreticky objasnit možnost dlouhotrvající hospodářské deprese. Ta dosud neměla místo v ekonomické teorii, a to zejména proto, že ekonomové vycházeli ze **Sayova zákona**, který vylučoval možnost nedostatečné agregátní poptávky a hromadné nadvýroby. Keynes problém poptávky znovu nastolil, a co více – učinil jej ústředním bodem, alfou a omegou své teorie nezaměstnanosti. Podařilo se mu Sayův zákon teoreticky zpochybnit a zdiskreditovat, a to zejména díky tomu, že nově formuloval funkci

úspor. Do té doby se na úspory nahlíželo jako na veličinu závislou na úrokové míře – budou tím větší, čím vyšší bude úroková míra. Keynes však dokazoval, že jsou úspory závislé především na osobních důchodech (příjmech), a sníží-li se důchody, sníží se i úspory. Pokles spotřeby, prohlásil, vyvolává **snížení důchodů** výrobců spotřebního zboží, čímž vyvolá **snížení úspor** (nikoli jejich zvýšení, jak říká Sayův zákon). Toto se označuje jako tzv. **paradox spořivosti**: budete-li spořivější (omezíte-li svou spotřebu), zvýší se vaše úspory, ovšem jen za předpokladu, že ostatní lidé spořivější nebudou. Kdyby byli, kdyby i oni začali omezovat svou spotřebu, sníží se váš příjem, neboť ten je tak či onak závislý na spotřební poptávce jiných lidí. Jakmile tedy dojde ke všeobecnému poklesu spotřeby, klesnou příjmy a – z menších příjmů jsou pochopitelně menší úspory. To ale znamená, říká Keynes, že vyšší **spořivost** nezvyšuje **úspory**. Keynesovská škola se od jiných škol podstatně odlišuje v pohledu na ekonomický význam úspor. Zatímco již klasikové zdůrazňovali, že spořivost je základní **ekonomická ctnost**, neboť je zdrojem akumulace kapitálu, a tedy i hospodářského růstu, nahlížejí keynesovci na spořivost jako na svým způsobem „**ekonomickou neřest**“, neboť vysoká spořivost může zostřit problém nezaměstnanosti.

Ekonomové do té doby vysvětlovali nezaměstnanost jako důsledek příliš vysokých mezd. Domnívali se, že jakmile déletrvajících nezaměstnanost prolomí strnulou mzdovou hladinu a jakmile mzdy začnou klesat, budou firmy ochotny zaměstnávat více dělníků a nezaměstnanost zmizí. Tato argumentace se ovšem mlčky opírala o Sayův zákon, neboť předpokládala, že pokles mezd povede k růstu zisku. Keynes však dokazoval, že pokles mezd sníží spotřebitelskou poptávku, a vyvolá tudíž snížení příjmů výrobců, takže bude mít za následek spíše **snížení zisků** než jejich zvýšení. Proto nemůže být pokles mezd lékem na nezaměstnanost. Tímto lékem může být jediné zvýšení agregátní poptávky a toho zase může být dosaženo jen zvýšením investic nebo snížením spořivosti.

Dosažení plné zaměstnanosti, tvrdil Keynes, vyžaduje určitou výši agregátní poptávky – spotřeby a investic. Velikost této poptávky závisí jednak na podnětech firem k investování a jednak na sklonu domácností k úsporám (na jejich spořivosti). Keynes se domníval, že čím bohatší země, tím jsou tyto síly vytvářející poptávku slabší a tím aktuálnější se stává hrozba chronické deprese a hromadné nezaměstnanosti. Formuloval **zákon klesajícího sklonu ke spotřebě**, podle něhož se s rostoucími důchody lidí snižuje jejich sklon ke spotřebě a zvyšuje jejich sklon k úsporám. A tato „ochablost“ spotřeby

pak zpětně oslabuje podněty firem k investicím. V důsledku toho pak země trpí stále se zhoršujícím nedostatkem poptávky a její ekonomika je stále méně schopna docílit plné zaměstnanosti. Keynes v tom viděl smrtelnou hrozbu pro kapitalismus a demokracii, neboť považoval hromadnou nezaměstnanost za zdroj nespokojenosti, vzpoury a politických otrěsů. Ač sám byl stoupencem kapitalistické společnosti a tržního hospodářství, varoval, že tato společnost a tento systém nemůže přežít, nezajistí-li lidem zaměstnanost. A není-li soukromý sektor schopen ji zajistit, musí se toho ujmout **stát**. Keynes odmítal ekonomický liberalismus jako přežitek, hodící se pro 18. a 19. století, a zdůrazňoval silnou ekonomickou roli státu. Tu však nespatořoval v zásadách do cenového systému, nýbrž pouze v generování poptávky.

Keynes byl významem poptávky zaujat natolik silně, že odmítl akceptovat dosavadní ekonomii, nazýváje ji „klasickou“ (za „klasiky“ ovšem považoval všechny, kdo vycházeli ze Sayova zákona) a sám sebe pokládal za zakladatele nové ekonomie – **ekonomie obecné**. Dosavadní ekonomickou teorii pokládal za „**speciální případ**“ (podobně jako je newtonovská fyzika pouhým speciálním případem obecného einsteinovského systému), popisující pouze ekonomiku ve stavu **plné zaměstnanosti**. Dosažení takového stavu však Keynes nepokládal zdaleka za samozřejmé a nevěřil, že může být dosažen spolehnutím se na spontánní působení trhu. Proto požadoval, aby vlády vytvářely chybějící poptávku, a to zejména prostřednictvím **výdajů státního rozpočtu**. Pro Keynese nebylo příliš důležité, na co bude stát vydávat peníze, důležité bylo, že je vůbec bude vydávat. Joan Robinsonová to výstižně vyjádřila podobenstvím o stavbě Babylónské věže – není důležité, k čemu nakonec bude sloužit a zda vůbec k něčemu bude. Dokud se staví, vyplácejí se mzdy, vytváří se dodatečná spotřeba a podněty k dalším investicím a roste zaměstnanost i v dalších odvětvích – „líné zdroje“ jsou rozhýbány, zastavená kola výroby roztáčena. Tyto názory jasně dokumentují, jak silně byla keynesovská doktrína poplatná době, v níž vznikla.

Také Keynesovo pojetí **peněz** inspirovalo peněžní teorii i nový pohled na měnovou politiku státu. Keynes odmítl kvantitativní teorii peněz pro její pohled na peníze jako na pouhé oběživo, a dokazoval, že peníze plní významnou funkci nositele **likvidity**. Likvidita je schopnost okamžitě uskutečnit výhodnou koupi, která se právě naskytne (zvláště silně ji oceňují spekulanti na burze), a je proto zdrojem touhy lidí mít majetek v hotovosti, dávat hotovým penězům přednost např. před držbou cenných papírů. Podnikatelé, kteří potřebují

úvěry na investice, musejí pak překonávat sklon lidí k likviditě, a to tím, že jim nabízejí úrok. Pojetí úroku je tedy u Keynesese rovněž jiné než u dřívějších ekonomů. Keynes nechápal úrok jako odměnu za **odříkání se spotřeby** (jako např. Boehm-Bawerk), ale jako odměnu za **zřeknutí se likvidity**, a spojoval jej proto s peněžním oběhem. Za prvořadý úkol centrální banky považoval, aby tato instituce zajišťovala dostatečný přísun peněz do ekonomiky. Nedostatek peněz by totiž vyvolával „hlad po likviditě“ a měl by za následek vysokou úrokovou míru, což by potlačovalo investování. Keynes stojí u zrodu filosofie „levných peněz“ a přesvědčení, že peněžní injekce mohou ekonomiku oživit. Vysmál se klasickým požadavkům zlatého krytí měny, nazval zlato „kovem barbarů“ a požadoval nenávratné odstranění zlatého standardu měny, jež pokládal za nesmyslnou brzdu ekonomické aktivity. Obhajoval dokonce merkantilisty, kteří si dle jeho názoru uvědomovali význam likvidity a věděli, co činí, když podněcovali příliv peněz do země. Vlády by učinily lépe, prohlašoval Keynes, kdyby raději plnily staré láhve bankovkami a organizovaly jejich zakopávání a opětné vyhrabávání ze země, neboť tato činnost by podněcovala hospodářskou aktivitu v zemi více než starosti o udržení zdravé měny.

Keynesovství tedy znamenalo též revoluci v názorech na hospodářskou politiku státu. Keynesovci zpochybnili nutnost vyrovnaného státního rozpočtu a obhajovali rozpočtový deficit jako nástroj k dosažení a udržení plné zaměstnanosti. Plná zaměstnanost je důležitější, říkali, než zdravé státní finance. Podobně obhajovali štedrou emisi peněz jakožto nástroj levného úvěru, podněcujícího investování. Ještě ve 20. letech byl vyrovnaný státní rozpočet považován za něco, o čem se nediskutuje. Keynesovství tyto zásady zpochybnilo a postavilo na jejich místo novou ekonomickou filosofii – filosofii státního dluhu, podle níž rozpočtové schodky zajišťují plnou zaměstnanost dnešní generace a (budou-li státní peníze vydány na dobré účely) přinesou prospěch i generacím budoucím, které budou muset dluh splácet. Tak padly zábrany politiků a byla zahájena éra nekontrolovatelného bujení státních rozpočtů a státního dluhu. Jak pochybná a nebezpečná byla tato filosofie a jaké škody přinesla, o tom se nové generace již přesvědčily.

Důvěra v keynesovství neobyčejně vzrostla ve 40. letech, neboť válečná konjunktura, tolik kontrastující s hospodářskou depresí 30. let, se zdála potvrzovat Keynesovy myšlenky. Což nebyla tato konjunktura podnícena právě obrovskými (válečnými) výdaji státu? Lidé začali věřit, že stát řídicí se keynesovskými recepty může takovou

konjunkturu kdykoli přivolat. Politikové a jejich ekonomičtí poradci se radovali, neboť k nim veřejnost začala vzhlížet jako ke všemocným kouzelníkům, kteří umějí důmyslně ovlivňovat chod ekonomiky. Hospodářská politika se stala klíčovou součástí předvolebních kampaní. Počátkem 60. let se Kennedyho vláda v USA, pod tlakem snahy soustěžít se SSSR, rozhodla urychlit hospodářský růst aplikováním keynesovské hospodářské politiky – snížila daně a zvýšila vládní výdaje. Výsledek se skutečně dostavil – v 60. letech prožívaly Spojené státy velkolepý hospodářský růst s bezprecedentně nízkými mírami nezaměstnanosti. Jenže už koncem 60. let si tato politika začala vybírat svou daň - objevily se signály nebezpečné inflace, hospodářský růst se zastavil a rozpočtové schodky se trvale zakořenily v americké ekonomice.

„Ideje ekonomů a politických filosofů, ať už jsou správné nebo špatné, jsou silnější, než bychom si mysleli. Vskutku, ony řídí běh světa více než cokoli jiného,“ napsal Keynes ve své Obecné teorii. Ideje keynesovství ovlivnily poválečný svět podstatnou měrou. Keynesovství dalo nové impulsy ekonomickému teoretizování, avšak zanechalo nám též dědictví v podobě nezodpovědné peněžní politiky státu, v podobě velkých a deficitních státních rozpočtů. Hospodářská deprese 30. let je dávno minulostí, ale ekonomické myšlení, které pomohla zrodit, je dodnes s námi. Umožňuje politikům, aby využívali státních financí k vlastním politickým cílům, umožňuje organizovaným zájmovým skupinám, aby ze státních financí činily arénu k dobývání svých úzkých ekonomických zájmů. Svět se tohoto dědictví zbavuje jen pomalu a těžce.

NEOKLASICKÁ SYNTÉZA

Ačkoli byl vliv keynesovství po válce velmi silný, nepodařilo se této škole ovládnout poválečné ekonomické myšlení natolik, aby se stalo novou ortodoxií. Většina ekonomů nikdy zcela neopustila neoklasickou tradici a odmítla zpřetrhat vazby s předkeynesovským myšlením. Zpočátku se zdálo, že stojí proti sobě dva zcela protichůdné a nesmiřitelné teoretické systémy – neoklasický a keynesovský – avšak brzy se mezi ekonomy začala prosazovat snaha nalézat společné znaky a smířit oba zdánlivě neslučitelné směry. Začala **syntéza keynesovství a neoklasicismu**.

Tento proces započal vlastně již rok po vydání Keynesovy Obecné teorie: v roce 1937 napsal anglický ekonom **John R. Hicks** článek **Keynes a klasikové**, v němž demonstroval celou Keynesovu teorii pomocí **diagramu IS-LM**. Na něm ukázal, že se Keynesova teorie zaměstnanosti liší od neoklasické jen několika rozdílnými předpoklady ohledně pružnosti některých funkcí. Šlo zejména o reaktivitu investic na změny úrokové míry (kterou Keynes na rozdíl od neoklasiků pokládal za velmi slabou) a o reaktivitu preference likvidity (touhy držet peníze v hotovosti) na změny úrokové míry (kterou naopak Keynes pokládal, na rozdíl od neoklasiků, za dosti silnou). Není bez zajímavosti, že sám Keynes s Hicksovou interpretací své teorie v zásadě souhlasil.

Další krok směrem k syntéze učinil ve 40. letech Američan **Franco Modigliani**, který ukázal, že se Keynesova teorie opírala o předpoklad strnulých nominálních mezd směrem dolů – odbory nepřipustí pokles mezd ani při vysoké nezaměstnanosti. Jakmile je mzdová strnulost prolomena, funguje ekonomika opět podle neoklasického modelu. To znamená, že keynesovství popisuje pouze **speciální případ – ekonomiku se strnulými mzdami**. V 60. letech již americký ekonom Paul A. Samuelson hovoří o zformování **Velké neoklasické syntézy** jako o základu moderní makroekonomie a hlavního proudu v ekonomickém myšlení. Tato syntéza měla představovat smíření keynesovství a neoklasicismu. Keynesovská teorie se považovala za speciální případ platný pro **krátké období**, kdy mzdy jsou strnulé, zatímco neoklasická teorie se pokládala za obecně platnou pro **dlouhé období**, kdy jsou mzdové strnulosti překonány a lze od nich abstrahovat. Neoklasická syntéza došla tedy k právě opačnému závěru, než učinil Keynes, který byl přesvědčen, že **jeho teorie** je obecná a zahrnuje neoklasický model jen jako speciální případ eko-

nomiky, která se náhodou těší plné nezaměstnanosti. Představitelé syntézy ukázali, že byly jeho představy příliš ambiciózní. Nicméně keynesovské „krátké období“, připouštěli, může trvat i několik let, a proto nelze opustit keynesovskou hospodářskou politiku ovlivňování poptávky. „V dlouhém období jsme všichni mrtví,“ řekl kdysi Keynes, když mu jeho odpůrci namítali, že si v dlouhém období tržní mechanismy s nezaměstnaností poradí. Stoupenci neoklasické syntézy se drželi těchto slov – ze strachu před nezaměstnaností nadále praktikovali politiku „levných peněz“ i aktivní regulaci poptávky státními výdaji.

Neoklasická syntéza opírala svou hospodářskou politiku o tzv. **Phillipsovu křivku**, která zachycuje vzájemný vztah mezi nezaměstnaností a inflací. Křivka ukazovala, že je nižší nezaměstnanost vždy doprovázena vyšší inflací a naopak. Keynesovský ideál **plné zaměstnanosti** byl nahrazen **zaměnitelností mezi inflací a nezaměstnaností** – za nižší nezaměstnanost se „platí“ vyšší mírou inflace. Ekonomové syntézy však věřili, že stát může ovlivňováním agregátní poptávky zvolit takovou kombinaci (takový bod na Phillipsově křivce), kterou považuje za optimální. V 60. letech se obvykle volila cca 3-4 % nezaměstnanost, spojená s 2-3 % inflací. Tehdy se ještě zdály být takové kombinace dosažitelné a udržitelné. Pokud nezaměstnanost vzrůstala, stačilo „připumpovat“ poptávku (zvýšit státní výdaje nebo snížit úrokové míry), aby se ekonomika opět dostala na žádoucí bod na křivce.

Ještě koncem 60. let se zdálo, že se neoklasické syntéze zdařilo znovunastolit zásadní konsensus v ekonomické vědě, původně narušený „keynesovskou revolucí“. Již brzy se však ukázalo, že to bylo pouhé přání.

CHICAGSKÁ ŠKOLA – MONETARISTICKÁ KONTRAREVOLUCE

V 50. letech se začala na chicagské univerzitě v USA formovat škola, která soustředila svou pozornost na trh peněz a intenzivně rozpracovávala peněžní teorii. Vůdčí postavou této školy se stal pozdější nositel Nobelovy ceny **Milton Friedman** a chicagská škola se stala jádrem nového myšlenkového proudu v ekonomické teorii, který koncem 60. let přijal označení **monetarismus**. Monetaristé od počátku byli a jsou odpůrci keynesovství a poukazují jak na škodlivost keynesovské hospodářské politiky, tak na vadnost keynesovských teorií. Jelikož se pro nástup keynesovství ve 30. letech často používá označení „keynesovská revoluce“, mluví se o monetarismu jako o **monetaristické kontrarevoluci**, namířené právě proti keynesovství. Její počátky sice spadají do 50. let, ale v té době byl monetarismus (tehdy chicagská škola) ještě málo známý, teprve se rodící směr, bez většího vlivu v akademických kruzích a bez jakéhokoli vlivu na hospodářskou politiku. Poměr sil se změnil až v 70. letech, kdy keynesovství vstoupilo do fáze své krize a kdy se monetarismus začal s úspěchem probíjet na uvolňované „místo na slunci“.

Vraťme se však ještě do 50. let. První kontroverze mezi monetaristy a keynesovci z tohoto období se týkaly účinnosti měnové (mone-tární) politiky. Zatímco keynesovci říkali, že měnová politika, tj. snaha centrální banky ovlivňovat hospodářství pomocí peněžní emise a úrokové míry, je málo účinná a nedostatečná, monetaristé naopak považovali rozpočtovou politiku vlády samu o sobě za neúčinnou. Avšak skutečným jádrem sporu mezi keynesovci a monetaristy je něco jiného a rozdíl mezi oběma těmito školami je mnohem hlubší než pouhé rozdílné hodnocení relativní účinnosti měnové a rozpočtové politiky. Keynesovci vidí kapitalismus jako **vnitřně nestabilní** ekonomický systém, který nedokáže vlastními silami (bez pomoci státu) udržet plnou zaměstnanost a jehož vnitřní labilita vyplývá z lability investic. Monetaristé naopak tvrdí, že je kapitalismus systém **vnitřně stabilní**, samočinně obnovující svou rovnováhu včetně plné zaměstnanosti. Trpí-li občasnými poruchami – krizemi, inflacemi – není to důsledek jeho vnitřní lability, nýbrž vnějších zásahů – **monetárních šoků**, které mu uštěďruje emisní banka, když náhle a intenzivně změní množství peněz v oběhu. Krize a inflace, říkají monetaristé, nemají svůj původ v náhlých vlnách investičního pesimismu a optimismu, nýbrž na trhu peněz. Proto, chceme-li ekonomiku stabi-

lizovat, je nutné **stabilizovat peněžní emisi**. Friedman navrhuje, aby se centrální banky řídily **zlatým pravidlem měnového růstu**: aby zvolily, předem zveřejnily a poté důsledně a dlouhodobě dodržovaly určité (ne příliš vysoké) tempo peněžního růstu, které přibližně odpovídá možnostem reálného ekonomického růstu země. Samotná emise peněz nemůže, alespoň ne dlouhodobě, urychlit reálný ekonomický růst, jak věřili keynesovci. Může však, je-li nedostatečná, ekonomický růst zbrzdit. Sám Friedman vysvětluje hospodářskou depresi 30. let nikoli zhroucením investičního optimismu, nýbrž kolapsem peněžně úvěrového systému, především bankroty bank a nedostatečným odhodláním centrální banky uvést včas do oběhu dostatečné množství peněz.

Monetaristé dokazují, že změna v množství oběživa má rozdílné krátkodobé a dlouhodobé účinky. Krátkodobě (během několika měsíců) se projevuje změnami v produkci a zaměstnanosti, ale dlouhodobě se tyto reálné účinky vytrácejí a zůstává jen účinek na ceny. Tak např. náhlé zvýšení peněžní emise vyvolá na určitou dobu zvýšení výroby a zaměstnanosti, poté se však vše vrátí do starých kolejí a zůstává pouze – vyšší míra inflace.

V 60. letech vystoupil Friedman se zásadní kritikou keynesovské hospodářské politiky a předpověděl její konečné inflační důsledky. Již počátkem 70. let se jeho slova vyplnila, když vyspělé ekonomiky, jednu po druhé, začíná postihovat vlna „divoké inflace“ – inflace, která se nepředvídatelně mění, která se rok od roku zvyšuje a která se začíná vymykat jakékoli kontrole. Monetaristé prohlásili, že znají jednoduchý a účinný recept. Inflace je podle nich ryze peněžní jev. Friedman říká, že je to Federální rezervní systém (centrální banka USA), který je onou „továrnou na inflaci“ – kde se inflace „vyrábí“, tam je třeba začít s jejím zastavením.

V roce 1979 přicházejí v Anglii k moci konzervativci v čele s **Margaret Thatcherovou** a zřikají se keynesovské politiky. O rok později se totéž stane v USA s příchodem **Ronalda Reagana**. Centrální banky v těchto zemích se začínají řídit Friedmanovým **zlatým pravidlem**. Během dvou let je inflace pod kontrolou – monetarismus triumfuje.

ŠKOLA RACIONÁLNÍCH OČEKÁVÁNÍ

Představitelé neoklasické syntézy, kteří reprezentovali hlavní proud akademické ekonomie v 60. letech, opírali svá hospodářskopolitická doporučení o Phillipsovu křivku, která demonstrovala zaměnitelnost mezi nezaměstnaností a inflací. Brzy se však ukázalo, že tato zaměnitelnost „nefunguje“, protože nezaměstnanost i inflace se během 70. let zvyšovaly paralelně. Tomuto jevu se začalo říkat **stag-flace** neboli hospodářská stagnace doprovázená inflací. Záhada se však brzy vysvětlila.

Již v roce 1967 vystoupil Milton Friedman s kritikou Phillipsovy křivky a dokazoval, že zaměnitelnost mezi inflací a nezaměstnaností existuje jen v **krátkém období** (jeden až jeden a půl roku), zatímco v **dlouhém období** se vytrácí. Své vysvětlení opíral Friedman o tzv. **adaptivní očekávání** – vláda je schopna politikou poptávkové expanze docílit zvýšení výroby a zaměstnanosti jen proto, že lidé podlehnou na určitou dobu tzv. **peněžní iluzi** – považují růst svých nominálních příjmů za růst příjmů reálných. Dodatečná poptávka, generovaná státem, zvyšuje ceny, ale firmy se zpočátku domnívají, že to roste pouze jejich cena a podlehnou optimismu, pod jehož vlivem zvyšují výrobu a zaměstnanost. Po určité době však prohlédnou, poznají, že zvýšení jejich ceny není důsledkem zvýšené poptávky pouze po jejich zboží, ale že je důsledkem **všeobecné inflace** – znehodnocování peněz. Zjistí, že se jejich situace reálně nijak nezlepšila a opět sníží výrobu i zaměstnanost. Lidé se poučí ze svých chyb, říká Friedman, a úsilí vlády dlouhodobě snížit nezaměstnanost se tudíž mívá účinkem.

Na počátku 70. let vystoupila skupina amerických ekonomů, k nimž patřil zejména **Robert Lucas, Thomas Sargent a Robert Barro**, s hypotézou, že očekávání nejsou pouze adaptivní, ale **racionální**. Vznikla tzv. škola racionálních očekávání, která je někdy označována jako krajní podoba monetarismu. Škola racionálních očekávání však přesahuje rámec monetarismu. Její stoupenci se později začali označovat jako **noví klasikové**, neboť jejich základní hypotézou je, že se státní zásahy do ekonomiky míjejí svým účinkem od samého počátku. Lidé nepodléhají iluzím, když vláda zasahuje do ekonomiky, nýbrž dokáží předem předvídat pozdější důsledky vládních zásahů, anticipovat je a předem se dle toho zařídit. Kdykoli se vláda rozhodne snížit nezaměstnanost, lidé vědí, že konečným důsledkem bude všeobecná inflace a zařizují se podle toho od samé-

ho počátku – pokus vlády o generování poptávky je pro ně signálem k **okamžitému** zvýšení jejich ceny, protože vědí, že dříve či později zvýší cenu každý. Vládě se proto nepodaří snížit nezaměstnanost ani krátkodobě, říkají noví klasikové. Chce-li vláda skutečně napomoci dobrému chodu ekonomiky, měla by přispět k co největší **transparentnosti** ekonomického prostředí, což znamená vzdát se politiky ad hoc zásahů a místo toho uplatňovat politiku jednoduchých, veřejnosti známých a dlouhodobě platných **pravidel**, jako je zejména stabilní emise peněz, vyrovnaný státní rozpočet, průhledná a stabilní daňová soustava apod. Tím zvýší důvěru lidí v měnu, umožní racionální ekonomické kalkulace a sníží rizikovost investic.

Hypotéza racionálních očekávání nebyla představiteli hlavního proudu (včetně reprezentantů syntézy) odmítnuta. Racionální očekávání se stala součástí moderní ekonomie. Zároveň však její akceptování znamenalo počátek konce **neoklasické syntézy** – hypotéza racionálních očekávání totiž vyvrací základní tezi neoklasické syntézy – totiž že krátkodobé strnulosti nominálních mezd opravňují platnost keynesovské teorie alespoň pro krátké období. Tyto strnulosti se totiž zakládaly na nedokonalých informacích a tvorbě mylných očekávání. Jestliže však jsou ekonomické subjekty (firmy a dělníci) schopny předvídat budoucí vývoj cen a mezd spolehlivě, pak nelze tyto strnulosti předpokládat, a oprávněnost keynesovských koncepcí, dokonce i pro krátké období, se rozplývá.

NOVÍ KEYNESOVCI

Reakce stoupenců keynesovství na argumenty školy racionálních očekávání nedala na sebe dlouho čekat. Již v 70. letech se začala formovat škola, označující se jako **nové keynesovství**, která polemizovala s novými klasiky, ale kupodivu ani ne tolik o platnosti hypotézy racionálních očekávání. Noví keynesovci dokonce tuto hypotézu v zásadě akceptovali. Čím se tedy odlišují? Noví keynesovci obhajují státní regulaci poptávky na základě toho, že mzdy a ceny jsou strnulé, a to dokonce **navzdory** možným racionálním očekáváním. Příčiny těchto strnulostí noví keynesovci nevidí ani tak v nedokonalé informovanosti tržních subjektů (v peněžních iluzích firem a dělníků). Mají spíše **institucionální povahu**: zejména tvorba mezd na pracovním trhu není založena na individuálních vyjednáváních mezi jednotlivými firmami a dělníky, ale je institucionalizována **kolektivními smlouvami** mezi zaměstnavateli a odbory. Noví keynesovci navazují v tomto směru na Američana **Edmunda Phelpse**, který vedle M. Friedmana kritizoval Phillipsovu křivku, avšak na rozdíl od Friedmana neopíral svou kritiku o krátkodobost peněžní iluze a o adaptivní očekávání, nýbrž právě o existenci kolektivních vyjednávání na trhu práce. Díky nim jsou nominální mzdy (popř. jejich směrný růst) fixovány na určité období (období platnosti těchto smluv). Jelikož se tyto smlouvy uzavírají na dobu několika let, nemohou nominální mzdy růst okamžitě po vzednutí poptávky a cen. To umožňuje firmám dosahovat zvýšených zisků a motivuje je ke zvýšení výroby a zaměstnanosti. Avšak po vypršení kolektivních smluv jsou tyto znovuuzavírány již s vědomím vyšších cen, a jsou do nich proto vtěleny vyšší nominální mzdy. Přechodné zvýšení zisků firem tedy mizí a s ním mizí i přechodně vyšší zaměstnanost. Z toho plyne, že vláda sice nemůže stimulací poptávky ovlivnit zaměstnanost dlouhodobě, krátkodobě však ano.

Noví keynesovci rozvinuli tuto argumentaci o další zdroje institucionálních strnulostí. Jejich příčiny vidí zejména v chování managementu velkých oligopolních firem, které je podle nich typické a převládající v celé ekonomice. Jedna z jejich teorií, teorie **implicitních pracovních smluv**, říká, že manažeři se chovají odlišným způsobem ke dvěma skupinám zaměstnanců – kvalifikovanější a zkušenější (delší dobu u firmy zaměstnané) zaměstnance se snaží stabilizovat tím, že jejich mzdy „chrání“ před momentálními rozmary poptávky a vytvářejí dlouhodobě předvídatelné platové postupy a žebříčky

kariéry. Je-li firma postižena poklesem odbytu, zdráhají se manažeři porušit tyto nepsané „gentlemanské dohody“ s touto skupinou zaměstnanců. Místo snížení mezd v podniku přistoupí raději k propouštění těch dělníků, na jejichž stabilizaci nemají takový zájem (méně kvalifikovaní nebo ti, kteří u firmy nepracují dlouho). Tak se vytváří skupina lidí, kteří jsou „najímáni jako poslední a propuštěni jako první“ a kteří trpí častou nezaměstnaností.

Rovněž cenová tvorba je podle nových keynesovců spíše oligopolní než konkurenční – firmy fixují ceny na delší období a nerady je mění podle krátkodobých rozmarů poptávky. Všeobecná „ztuhlost“ mezd a cen má pak za následek, že se trhy zboží a práce automaticky „nevyčišťují“, že tržní mechanismus funguje těžkopádně a že je proto státní regulace poptávky odůvodněná.

Myšlenková návaznost nových keynesovců na původní Keynesovo dílo je již dosti slabá a nezřetelná. Keynesova Obecná teorie měla dozajista jiné ambice než pouhou analýzu „ztuhlosti“ cenového systému. Vznik nové klasické ekonomie a nové keynesovské ekonomie však jasně ukázal jedno: **neoklasická syntéza se rozpadla**. Pokus o smíření keynesovství a neoklasicismu selhal.

ŠKOLA STRANY NABÍDKY

Koncem 70. let se v USA zformovala nová škola, známá jako ekonomie strany nabídky (supply side economics), která kritizovala dosavadní nadměrný zájem ekonomů o poptávkovou stranu ekonomiky a snažila se obrátit tento zájem opět na stranu nabídky. Ano, opět, neboť do r. 1936 se ekonomická teorie soustředila téměř výlučně na stranu nabídky – jak se optimálně alokují výrobní zdroje, popř. jak výrobní zdroje rostou? Teprve keynesovství učinilo ze strany poptávky střed svého zájmu a pozdější kontroverze mezi keynesovci a monetaristy, právě tak jako soudobé kontroverze mezi novými klasiky a novými keynesovci, se točí stále kolem strany poptávky.

Ekonomové strany nabídky, mezi jejichž hlavní představitelé patří Američané **Arthur Laffer**, **George Gilder** a **Martin Feldstein**, se navracejí ke klasickému pohledu na národní hospodářství, vyjádřenému nejlépe v díle Adama Smithe – pro růst národního bohatství jsou rozhodující individuální ekonomické motivace: motivace k práci, ke spoření a k investování. Ty lze označit jako **motivace na straně nabídky**, neboť vytvářejí nabídku práce a kapitálu, a tím pádem i nabídku zboží.

Na rozdíl od neoklasické syntézy, která se zabývala stránkou nabídky pouze při úvahách týkajících se dlouhého období, říkají ekonomové strany nabídky, že nabídkové motivace určují chování ekonomiky i v období krátkém. Poptávku pak pokládají za zcela irelevantní. V tomto smyslu je ekonomie strany nabídky dobře slučitelná se školou racionálních očekávání, která právě poukazuje na imunitu ekonomiky vůči výkyvům agregátní poptávky. Proto lze také obě školy považovat za dva doplňující se póly **nové klasické ekonomie**.

Ekonomové strany nabídky jsou přesvědčeni, že ekonomické problémy, jako je zpomalení ekonomického růstu, nezaměstnanost nebo inflace, jsou důsledkem nikoli nedostatečné poptávky, nýbrž ochabnutí motivací na straně nabídky. Toto ochabnutí je zase přímým důsledkem **nadměrného zdanění**. Zejména přímé daně (daň z příjmu a z majetku) oslabují motivace lidí pracovat, spořit a investovat. Jsou-li daně vysoké, a zejména je-li daňová soustava silně progresivní, mají lidé sklon upřednostňovat volný čas a spotřebu před prací, spořením a investováním. Navíc vysoké daně přispívají k bujení tzv. **podzemní ekonomiky** – samozásobitelství, naturálních protislužeb a různých druhů daňových úniků, což vlastně příjmy státního rozpočtu ohrožuje. Proto je výrazné snížení daňových sazeb, jakož

i odstranění nebo alespoň zmírnění jejich progresivity nejlepší cestou k hospodářskému oživení a ozdravení.

Některí stoupenci této školy byli dokonce přesvědčeni, že radikální snížení daňových sazeb by mělo v konečném důsledku za následek nikoli snížení příjmů státního rozpočtu, ale naopak jejich zvýšení. Věřili totiž, že snížení daní vyvolá tak silné podněty k ekonomickému růstu, že budou nižší daňové sazby více než kompenzovány zvýšením ekonomické aktivity, a tudíž i daňového základu. Tento přístup je ilustrován **Lafferovou křivkou**, na níž vidíme, že růst daňových sazeb vede k růstu státních příjmů jen do určitého bodu, avšak další zvyšování daňových sazeb již natolik oslabuje nabídkové motivace a vyvolává takové bujení „podzemní ekonomiky“, že státní příjmy začínají klesat.

Ekonomie strany nabídky se stala velice populární v USA na konci 70. let. Opíral se o ni také **Ronald Reagan**, který na ní založil svůj ekonomický předvolební program, známý jako **Reaganomika**. V roce 1983 schválil americký Kongres snížení daní v průměru o 25 %. Důsledky „Reaganomiky“ pro americké hospodářství 80. let však nebyly zdaleka tak blahodárné, jak se čekalo. Došlo sice k oživení amerického hospodářství, ale zároveň se citelně snížily státní příjmy a prohloubily deficity státního rozpočtu. V první polovině 80. let bylo pak americké hospodářství poznamenáno rychle rostoucím státním dluhem a s tím souvisejícími vysokými úrokovými měrami, které ekonomický růst potlačovaly a blahodárný vliv snížení daní znehodnocovaly. „Reaganomika“ utrpěla v tomto ohledu neúspěch. Ukázalo se, že Lafferovci byli příliš optimističtí, pokud jde o vliv snížení daní na státní příjmy.

Lafferovská verze ekonomie strany nabídky, která vidí v okamžitém snížení daní zázračný lék, ztratila brzy svůj lesk. Snížení daní je opatření snadné a populární, avšak samo o sobě, není-li doprovázeno snížením státních výdajů, pouze nahrazuje jeden problém (nedostatek motivací soukromé sféry) problémem jiným (státním dluhem a z něho vyplývajícím tlakem na úrokové míry).

Nicméně ekonomie strany nabídky v širším smyslu představuje stále významný proud v ekonomickém myšlení, který zdůrazňuje prioritu individuálních motivací a který odhaluje zhoubný vliv velkých státních rozpočtů.

ŠKOLA VEŘEJNÉ VOLBY (Public choice)

„Monarchie je jako elegantní loď – pluje dobře, dokud s ní nějaký hloupý kapitán nenarazí do skály. Demokracie je naproti tomu jako vor. Nikdy nejde ke dnu, ale – proklatě – nohy máte pořád mokré.“

Fisher Ames

O vznik ekonomie veřejné volby (public choice), která se začíná formovat na přelomu 60. a 70. let v USA, má největší zásluhu nositel Nobelovy ceny **James Buchanan**. Dnes je jasné, že je to víc než škola ekonomického myšlení. Je to nová disciplína na pomezí ekonomické teorie a politiky a vyznačuje se zcela novým přístupem ke státu a k chování státních představitelů. Základní tezí ekonomie veřejné volby je, že politikové nejsou benevolentní vládcí, jimž jde v první řadě o obecné blaho, nýbrž lidé maximalizující vlastní prospěch, jimž jde o získání co největší popularity a počtu hlasů. Jak využívají státu a jakou hospodářskou politiku prosazují, aby svého cíle dosáhli co nejlépe?

Jakákoli hospodářská politika má účinky příjemné a nepříjemné. To je ostatně atributem každé politiky. Specifikem hospodářské politiky však je, že mezi jejími příjemnými a nepříjemnými účinky existuje časový posun, že se nedostávají ve stejnou dobu. Jde hlavně o to, že náhlá a velká změna agregátní poptávky, iniciovaná státem, má jednak účinky reálné (tj. na výrobu a zaměstnanost) a jednak účinky na cenovou hladinu, které však bývají o několik měsíců (či dokonce rok, dva) zpožděné. Příčinou je to, že mzdy, a tudíž i cenová hladina podléhají krátkodobým strnulostem. Hospodářská politika poptávkové expanze se tedy nejprve, během několika málo měsíců, projeví ve zvýšení výroby a zaměstnanosti, avšak později, jakmile jsou mzdové a cenové strnulosti prolomeny, reálné účinky mizí a jediným pozůstatkem této politiky bývá vyšší míra inflace. Rovněž politika poptávkové restrikce se nejprve projeví v poklesu výroby a zaměstnanosti, ale později se výroba a zaměstnanost vracejí na výchozí úroveň a dlouhodobým a konečným důsledkem této politiky je pouze snížení míry inflace. Expanzivní politika je tedy jako omamná droga – nejprve pocítíme příjemné opojení, abychom později nevyhnutelně nesli nepříjemné následky. Restriktivní politiku lze naopak přirovnat k hořké pilulce – nejprve nám nechutná, ale později léčí. Jenže politiky v demokratickém státě, odkázané na momentální popularitu

u svých voličů, málokdy zajímá dlouhodobý „stav organismu“, spíše je zajímavá, zda budou znovuzvoleni. Proto chtějí přijímat taková hospodářskopolitická opatření, jejichž příjemné účinky se projeví pokud možno hned, aby je lidé, majíce je v čerstvé paměti, spojovali s jejich jménem a s jejich „moudrými činy“. Jaký druh hospodářské politiky budou asi upřednostňovat? Pochopitelně, že politiku poptávkové expanze. Její zhojbné účinky, které se projeví za rok, za dva, budou již lidé pravděpodobně přičítat buď jejich nástupcům nebo nějakým jiným okolnostem.

Ale kde vzali politikové tu moc rozhodovat o výši rozpočtových schodků, o státním dluhu, o úrokových sazbách? Ještě ve 20. letech byly rozpočtové deficity v ekonomických i politických krizích pokládány (v dobách míru) za něco nepřijatelného, za počátek konce zdravých státních financí. Potom však přišla hospodářská deprese 30. let a J. M. Keynes, který nutnost vyrovnaných státních rozpočtů a opatrné peněžní emise zpochybnil a položil na oltář jinému cíli – plné zaměstnanosti. Toto dědictví keynesovství dodnes představuje břemeno i těch nejvyspělejších tržních demokracií – hospodářská deprese 30. let je dávno pryč, ale touha státního úředníka zvyšovat svoji oblibu na úkor státního rozpočtu trvá dál. Ve spojení se zakořeněnou keynesovskou představou o odpovědnosti státu za plnou zaměstnanost pak dává politikům do ruky silnou zbraň politického boje o přízeň voličů – veřejné finance. Co na tom, že státní dluh narůstá? Budeme jej splácet děláním nových dluhů a žít na úkor budoucích generací. Co nemůže udělat rodina nebo soukromý podnik, může dělat stát, neboť pouze on má k dispozici, co nemají jiní – tiskařský stroj na peníze.

James Buchanan poukazuje na to, že demokracie v sobě ukrývá jedno vážné nebezpečí pro trh – volení státní úředníci rádi vycházejí vstříc silným **zájmovým skupinám**. Jakmile lidé zjistí, že své zájmy mohou prosadit prostřednictvím státního aparátu snáze než v tvrdém konkurenčním boji na trhu, začnou se organizovat v zájmové skupiny, vytvářet lobby a vynakládat nemalé částky k získávání politických kontaktů a k prosazování svých zájmů. Každá zájmová skupina prosazuje nějaký vládní program, (pochopitelně financovaný ze státního rozpočtu), z něhož má prospěch. Každý takový jednotlivý program přináší prospěch konkrétní zájmové skupině a zaplatí jej daňoví poplatníci. Ovšem zájmová skupina benefitující z vládního programu je daleko menší než armáda daňových poplatníků. Znamená to snad, že má menší šance? Právě naopak. Představme si například, že je ve hře dodatečná vládní subvence ve výši jedné miliardy, z níž bude

mít prospěch sto tisíc zemědělců, a která bude financována zvýšením daní deseti milionům daňových poplatníků. To znamená, že jeden zemědělec získá v průměru dodatečných deset tisíc, kdežto jeden daňový poplatník zaplatí dodatečných sto korun. Je jasné, že zemědělci vynaloží velkou energii a vyvinou silný politický tlak na vládu, aby program prosadili, kdežto žádný daňový poplatník nevyvalí ani zlomek této energie, aby akci zmařil. Důsledkem toho je, že státní rozpočty bují, zvětšují se další a další programy, a stát se stává arénou, v níž zájmové skupiny zápolí o přízeň státních úředníků, místo aby soupeřily na trhu o přízeň spotřebitelů.

Jak tomu zabránit? Buchanan vidí jedinou možnost v omezení hospodářské moci státních úředníků, a to prostřednictvím ústavy. Jedině tam je možné zakotvit jasně a nekompromisně práva soukromých vlastníků, podnikatelů a spotřebitelů tak, aby státníci – lidé, jejichž řemeslem je získávat popularitu a hlasy – narazili při tomto svém úsilí na určitou nepřekročitelnou bariéru, představovanou zákonem nejvyšším. Teorie veřejné volby tak logicky ústí v závěr, že to musí být ústava, která jediná může smířit politickou demokracii se svobodným tržním hospodářstvím, politickou svobodu s ekonomickou svobodou.

ŠKOLA VLASTNICKÝCH PRÁV

Jedním z průkopníků teorie vlastnických práv je americký ekonom **Armen Alchian**. Vznik této teorie byl nanejvýš potřebný proto, že zaplnila mezeru v tradiční neoklasické mikroekonomii. Ta totiž analyzovala ekonomické chování individua a fungování trhů, aniž se přitom zabývala **sociálně právním rámcem**, v němž lidé vstupují do směnných transakcí. Debakl státního vlastnictví a úsilí o jeho privatizaci, které se začalo šířit v 80. letech, vyvolalo novou vlnu zájmu o problém vlastnictví, podtrhlo potřebu rozvíjet teorii vlastnictví a bylo též impulsem k vzniku této školy.

Základní hypotézou, na níž tato škola staví, je, že zárukou efektivního využívání ekonomického zdroje je jediné bezprostřední vazba mezi náklady a výnosy z tohoto zdroje – ten, kdo nese náklady, musí mít právo na veškeré výnosy, a ten, kdo si přisvojuje výnosy, musí nést veškeré náklady. Jde o zásadu tzv. **internalizace** nákladů a výnosů. Tu pochopitelně zaručuje jediné soukromé vlastnictví. Avšak i v systému soukromého vlastnictví dochází z mnoha důvodů k **externalizaci** výnosů nebo nákladů. Vezměme např. regulaci nájemného státem – nájemníci si přisvojují část výnosů, aniž by nesli náklady na údržbu domů, a majitelé domů nejsou schopni nést tyto náklady, protože jsou jim výnosy částečně „externalizovány“, tj. odnímaný regulací nájemného.

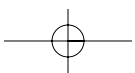
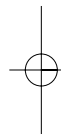
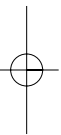
Vlastnictví není nic jiného než **svazek práv**. Škola vlastnických práv razí proto požadavek, aby byla vlastnická práva jednoznačně definována, vymezena a ovšem vynutitelná. Jedině to je totiž zárukou obchodovatelnosti s vlastnickými právy, která je nutná pro efektivní alokaci ekonomických zdrojů a efektivní chod ekonomiky vůbec.

Značnou pozornost věnuje škola vlastnických práv problému odděleného vlastnictví a řízení v akciových společnostech. Jde o tzv. problém **pána a správce**: nemá-li pán (vlastník) dostatečnou kontrolu nad hospodařením správce (manažera), je zhodnocování jeho vlastnictví ohroženo. Zárukou takové kontroly může být volné obchodování s vlastnickými právy. Vezměme příklad dvou televizních společností, z nichž jedna je státní a druhá je soukromou akciovou společností se značným rozptýlením vlastnictví mezi malé akcionáře. Manažeři státní společnosti nejsou pod kontrolou vlastníků – občanů, ti nemají na její chod žádný vliv. Státní společnost je pouze pod kontrolou státních úředníků, kteří však na jejím hospodaření nejsou nijak zainteresováni. Je sice pravda, že jsou jednou za čas voleni občany,

jenže ve volbách jde vždy o celou spoustu problémů, nejen o jednu televizní společnost. Manažeři státní společnosti nejsou proto stimulováni k hospodárnosti, uvnitř společnosti bují byrokracie a nekontrolovatelné neproduktivní výdaje bývají pravidlem. Soukromá společnost rovněž nemusí být pod **přímou** kontrolou vlastníků, jsou-li tito rozptýleni v malé akcionáře, ale je zde významný rozdíl: vlastníci soukromé společnosti se mohou, na rozdíl od vlastníků státní společnosti (občanů), **svého vlastnictví zbavit**. Není-li společnost zisková, začnou své akcie prodávat. Tím však postaví její manažery do riskantní situace – klesající cena těchto akcií téměř jistě přiláká někoho (např. konkurenční firmu), kdo tuto společnost levně koupí, ovládne ji a vymění neschopný management. To vytváří tlak na manažery, aby firmu řídili v souladu se zájmy vlastníků – zhodnocovali ji. **Trh vlastnických práv** (v tomto případě burza cenných papírů) tak zajišťuje byť nepřímou, ale přesto efektivní kontrolu vlastníků nad jejich vlastnictvím, kontrolu pána nad správcem.

Škola vlastnických práv věnovala pozornost také různým formám **kolectivního vlastnictví**, např. systému zaměstnaneckých akcií. Ukázala, že je to právě **neobchodovatelnost** těchto vlastnických práv, která zapříčiňuje neefektivnost této formy vlastnictví. Dělníci nemají zájem na dlouhodobém zhodnocování kapitálu svého podniku, neboť se to nepromítá do tržní hodnoty jejich (neobchodovatelných) zaměstnaneckých akcií. Vytvářejí proto spíše tlak na rozpouštění podnikového zisku, ba dokonce podnikového kapitálu, ve výplaty svých mezd a dividend.

Zatímco tradiční (převážně neoklasická) mikroekonomie trpí „institucionální prázdnotou“, přináší škola vlastnických práv do ekonomické teorie důležitou instituci – instituci vlastnických práv a přesvědčivě ukazuje, jak velký význam má ochrana těchto práv pro dobré fungování ekonomického systému.

Robert Holman
Vývoj ekonomického myšlení
Praha 2003

2., upravené vydání

Vydal: Liberální institut, Spálená 51, 110 00 Praha 1
jako svou 53. publikaci

Jazyková korektura: Miroslav Svoboda
Sazba: PROXIMA Studio, spol. s r. o., Velehradská 19, 130 00 Praha 3

ISBN 80-86389-08-1